

Standardiserat miljöarbete

*- ett betänkande kring ISO 14001 ur
småföretags perspektiv -*

Standardized environmental work

*- a reflection about ISO 14001 from the
perspective of small companies -*

SAMMANFATTNING

Detta examensarbets undersökningsobjekt är små (1-49 anställda) tillverkningsföretag, medan standarden för miljöledningssystem ISO 14001 träder fram som undersökningsämne. Syftet har varit att utifrån den institutionella organisationsteorin finna en djupare förståelse för vilka krafter som ligger bakom ett småföretags val att avstå från att organisera miljöarbetet enligt standarden för miljöledningssystem ISO 14001. För att nå arbetets syfte har jag genomfört kvalitativ empirisk undersökning som grundar sig på djupintervjuer av personer som representerar tre tillverkningsföretag som helt *frivilligt* och *medvetet* valt att avstå från implementeringen av ISO 14001.

Detta arbete har identifierat fyra betydande faktorer vars verkan resulterat i att de intervjuade småföretagen valt att inte organisera miljöarbetet enligt ISO 14001 standarden:

- fragmenterad kunskap om miljöproblem, miljöarbete och miljöarbets betydelse hos företagsledningen
- svag (läs misslyckad) marknadsföring av standarden ISO 14001
- alltför höga miljökonsultkostnader
- svagt etablerat samarbete mellan intressenter (småföretag, branschorganisationer, miljökonsulter och statliga myndigheter)

Parallellt har detta arbete visat att det finns ett behov av att utveckla standarden för miljöledningssystem ISO 14001, om man vill att även småföretag i en större utsträckning skall följa den:

- standardiseraren bör inte strikt utgå från att det *bara* är företagsledningen som har avgörande roll för att driva fram implementeringen av ISO 14001
- större samarbete mellan stora aktörer inom det privata näringslivet och det offentliga näringslivet i syfte att sprida efterfrågan på ISO 14001
- att man mer tar hänsyn till företagsstorleken vid fastställningen av certifieringskostnaderna
- ISO 14001 standarden bör följas upp och ständigt utvecklas och förbättras
- att se till att småföretag får egna representanter i de kommittéerna där ISO standarderna tas fram

Nyckelord: ISO (International Organization for Standardization) 14001, miljöarbete, standardisering och mindre (små) företag.

SUMMARY

In this paper, small (1-49 employees) production companies are studied with emphasis on their relation to the standardized environmental management system ISO 14001. The aim of the work is to develop an understanding why certain companies choose not to organize their environmental work in agreement with ISO 14001. As support for this work I use institutional theory. To do this, an empirical research method, based on interviewing three small companies that *seriously chose* not to implement the ISO 14001, was carried out. Four different factors were identified in the search for the reasons behind those small companies choosing not to implement the ISO 14001. These are:

- The management's lack of knowledge about environmental problems as well as environmental work and its importance
- Unsuccessful commercialisation of the standard ISO 14001
- High consulting costs for environment issues
- Weak cooperation between small companies, branch organization, environment consultants and public authorities

In this work, it is shown that there is a need for further developing the standard for the environment system ISO 14001, in order to attract small companies. Five factors have been identified as important in this context:

- Management should not be the *only* body to consider when implementing the ISO 14001
- More and better cooperation between the public and the private sector in order to spread and encourage the demand for ISO 14001
- Companies' sizes should be taken in consideration in bureaucratic costs
- The standard should be continuously developed and updated
- Make sure that small companies are represented in the committees responsible for ISO

Keywords: ISO (International Organization for Standardization) 14001, environmental work, standardization and small companies.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING	2
SUMMARY	3
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	4
FÖRORD	5
DISPOSITION	6
1 INLEDNING	7
1.1 BAKGRUND	7
1.2 SYFTE	9
1.3 FRÅGESTÄLLNINGAR	9
2 METOD.....	10
2.1 ATT NÅ KUNSKAP MED HJÄLP AV TOLKNINGAR	10
2.2 UNDERSÖKNINGSVERKTYG	11
2.3 INTERVJUANALYS	11
2.4 VALIDITET OCH RELIABILITET.....	13
2.5 URVAL	14
2.6 MÅLGRUPP	15
2.7 AVGRÄNSNING	16
3 TEORI	17
3.1 (RE)AGERANDE UTIFRÅN DET INSTITUTIONELLA SYNSÄTTET.....	17
3.2 VARFÖR INFÖR MAN MILJÖLEDNINGSSYSTEM	18
3.3 STANDARDEN FÖR MILJÖLEDNINGSSYSTEM ISO 14001	19
3.4 STANDARDISERING – ETT SÄTT ATT SPRIDA <i>DEN RÄTTA KUNSKAPEN</i>	19
4 EMPIRI	22
4.1 HUR LÅNGT SKALL MAN GÅ?	22
4.2 RELATION TILL OMVÄRLD	23
4.3 DET SKALL VARA LÖNSAMT	24
4.4 MILJÖCERTIFIERING SOM KONSULTERNAS SKAPELSE	26
4.5 ATT SAMLA ALLA <i>FAMILJEMEDLEMMAR</i> VID ETT OCH SAMMA BORD	27
4.6 EN KEDJEREAKTION	29
5 DISKUSSION	34
KÄLLFÖRTECKNING	37
BILAGA	40

FÖRORD

De senaste åren har frågan kring implementeringen av miljöledningsstandarden ISO 14001 fått ökad aktualitet. Det finns ingenting underligt i det, särskilt med tanke på att ISO 14001 inte slagit igenom som man kanske förväntat sig i början. Dock gäller det framförallt småföretag.

ISO 14001 ger en arbetsmodell som syftar till att vara stöd i arbetet med miljöskydd och att förebygga miljöföroreningar, vilket har central betydelse för vår egen försörjning, för samhällsekonomi och vår gemensamma välfärd och framtid. Frågorna som automatiskt träder fram är: *Vad är det som gör att småföretag - generellt sagt - distanserar sig från ISO 14001? Varför distanserar sig just småföretagen från ISO 14001?* Dessa är bara några av de frågor som lett till att jag valt standarden för miljöledningssystem ISO 14001 som undersökningsämne och småföretag som undersökningsobjekt för mitt examensarbete.

Efter att ha avslutat mitt examensarbete vill jag tacka de personer som har varit till stor betydelse för detta arbete. I första hand vill jag tacka alla informanter för att de var villiga att dela med sig en del av sina erfarenheter. Utan dem skulle mitt arbete vara omöjligt att genomföra.

Sist men inte minst vill jag tacka min handledare Kjell Mårtensson för den uppmärksamhet och inspiration jag fått av honom under arbetets gång.

Anto Tomic

Malmö 2003-05-23

DISPOSITION

I det inledande kapitlet (kap.1) presenterar jag den bakomliggande orsaken till varför jag valt det här undersökningsämnet samt syftet och de övergripande frågeställningarna som ligger till grund för detta arbete. Kapitel 2 utnyttjar jag främst till att göra läsaren bekant med vetenskapsteorin och de undersökningsmetoderna som jag använt mig av i syfte att besvara de övergripande frågorna. I kapitel 3 redogör jag för den teoretiska ramen för detta arbete.

Informanternas uppfattningar rörande ISO 14001, analysen av empirin och slutsatsen (er) redogör jag för i kapitel 4 medan undersökningsslutsatsen(er) ur ett större perspektiv presenteras i kapitel 5.

1 INLEDNING

I detta avsnitt presenterar jag den bakomliggande orsaken till varför jag valt det här undersökningsämnet samt syftet och de övergripande frågeställningarna som ligger till grund för detta arbete.

1.1 Bakgrund

Näringslivet spelar en avgörande roll i att främja hållbar utveckling. Här krävs ett utökat socialt och miljömässigt ansvar samt ett starkt privat och offentligt partnerskap. Viktigt är näringslivets möjligheter att överföra kunskap i miljöteknik och hållbara produktionsformer (MiljöGuiden, 2002:16).

Dessa av statsminister Göran Perssons nyligen uttalade ord kan tolkas som att han poängterar en helhetssyn på samhällsutvecklingen där hänsyn till ekologiska förutsättningar förenas med god ekonomisk, social och kulturell utveckling. Parallellt lägger den huvudansvarige personen för regeringens politik tonvikten på näringslivet och dess aktörers ansvar i det hela. Sammanfattningsvis poängteras i citatet att den mer hållbara utvecklingen kan nås endast om partnerskapet mellan de olika aktörerna inom det privata näringslivet och det offentliga näringslivet utvidgas ytterligare.

En av de största aktörerna inom näringslivet är företag. Det som samhället förväntar sig i förhållande till företag - och med avseende på hållbar utveckling - går bl.a. ut på att företag systematiskt skall arbeta med att identifiera den negativa inverkan som företagsverksamheten har på miljön samt att systematiskt förebygga och förbättra sin verksamhet, produkter eller tjänster i syfte att minska miljöpåverkan. Som man kan märka sträcker sig miljöbegreppet i detta sammanhang inifrån ett företag och ut till det globala systemet. Med andra ord omfattar miljöbegreppet omgivningen där företaget verkar inklusive luft, vatten, mark, naturresurser, flora, fauna, människan samt samspelet mellan dessa (SOU 1997:173).

Ett sätt som företaget kan använda sig av för att visa att man systematiskt arbetar med att identifiera och förebygga den negativa inverkan som företagsverksamheten har på miljön - som i sin tur leder till den mer hållbara utvecklingen - är att införa en *miljöpolicy* och ett *miljöledningssystem* som i sin tur kan leda till ett *miljöcertifikat*. I miljöpolicyn anger företaget riktlinjer för *miljöarbetet*. Miljöpolicyn är i regel startskottet till ett mer aktivt miljöarbete. Första steget efter införandet av miljöpolicyn är att göra en översikt på företagets miljöpåverkan. Miljöledningssystemet hjälper företaget att bedriva en säker och miljöanpassad verksamhet samt att minska och förebygga framtidens miljöpåverkan. Ett miljöledningssystem innebär vidare att företaget inför omfattande rutiner för hur miljöarbetet skall bedrivas, exempelvis införs rutiner för drift av produktionsprocesser, avfallshantering och regelbunden miljörevision. En viktig del i systemet är att miljöarbetet ständigt skall förbättras. Vidare kan företagen certifiera sitt miljöledningssystem. En av de mest dominerade standarderna som utger en arbetsmodell som syftar till ständiga förbättringar av miljöledningssystemet - och därmed miljöarbetet - i företag och organisationer i dagsläget är ISO (International Organization for Standardization) 14001 (Larsson, 1997).

Enligt Verket för näringslivsutveckling (NUTEK, 2002) väljer allt fler företag att aktivt arbeta med miljöfrågor. 2 675 svenska företag har redan implementerat standarden för miljöledningssystem ISO 14001 i sin verksamhet (Miljöcertifierade företag i Sverige, 03-04-14). Antalet småföretag - företag med 1 upp till 49 anställda - som redan implementerat ISO 14001 är 857 (NUTEK, 2002). Implementeringen av standarden innebär - med andra ord - att företaget försöker få standarden att påverka det som företaget gör (Brunsson & Jacobsson, 1998). Ovan nämnda siffrorna visar dock att småföretagen ligger långt efter de större företag när det gäller miljöarbetet och därmed implementeringen av ISO 14001.

Arnfolk & Thidell (1992) gjorde en intervjuundersökning av 305 svenska tillverkningsindustriföretag i olika storleksklasser kring deras miljöarbete. Studien visade att hela 2/3 av tillverkande företag saknade helt eller motverkar miljöarbete genom överklaganden. Dessa företag var mestadels små (och medelstora). Dessutom visade studien att bara ett fåtal företag hade en miljöpolicy som angav hur miljöarbetet skulle utföras. Även miljökraven från kunderna var då förhållandevis få. Studien visade parallellt att det var myndigheternas krav som fick småföretag att bedriva miljöarbetet.

Sju år senare gjorde Pia Heidenmark (1999) en uppföljning av Arnfolks & Thidells undersökning från 1992. Undersökningen baserades på 300 slumpmässigt utvalda tillverkningsarbetsställen i olika storleksklasser. Slutsatsen från undersökningen är att miljöarbetets utvecklingsgrad - generellt sagt - har ökat. Dock gäller det ofta bara stora företag. Små tillverkningsföretag ligger däremot kvar på nästan samma nivå som de hade år 1992. Författarens slutsats är att de små företagen ser miljökraven som ett hot mot den egna verksamheten och att de motverkar miljöarbetet genom överklaganden. Samtidigt har rapporten gett uttryck för hur miljöledningssystem genomförs i företagen. De flesta företag som redan infört miljöledningssystemet ser det inte som en lärande process där företagen kan lära sig och förstå sin verksamhet bättre. Framförallt är företagen helt fokuserade på att *bocka av* kraven som miljöledningsdokumentet ställer och funderar sällan på vad det verkligen innebär för företaget. Miljöledningssystemets process verkar - enligt författaren - främst handla om att kunna sätta upp ett ISO 14001 certifikat på väggen för att visa kunderna och leverantörerna.

Verket för näringslivsutveckling (NUTEK) har i en undersökning - som omfattat 17 000 småföretag - uppmärksammat sambandet mellan miljöengagemang och lönsamhet. Det som man kommit fram till är att mindre företag som aktivt arbetar med miljöfrågor är mer lönsamma än företag som är passiva (Ringström, 2003).

Liknande resultat har man kommit fram till även i en annan undersökning. Undersökningen är resultatet av djupintervjuer med 30 små (och medelstora) företag i Sverige som är certifierade enligt ISO 14001. 85 procent av de intervjuade anser att implementeringen av standarden för miljöledningssystem ISO 14001 är en lönsam investering (Löfqvist, m.fl. 2000).

Småföretag utgör cirka 99 procent av alla privata företag i Sverige (SOU 2001:20). De står för cirka 40 procent av det totala antalet anställda, omsättningen och nettoinvesteringarna i näringslivet (NUTEK, 2002). Det finns alltså goda skäl till att fundera över varför implementeringen av standarden för miljöledningssystem ISO

14001 - och därmed själva miljöarbetet - går så trögt bland småföretag. Eftersom jag är intresserad av att studera företag inom tillverkningsindustrin - främst p.g.a. att deras verksamhet åstadkommer stora belastningar på miljön (Forskningsrådsnämnden, 1998) - utses småföretag inom tillverkningsindustrin som undersökningsobjekt i detta examensarbete.

1.2 Syfte

Syftet med detta arbete är att utifrån den institutionella organisationsteorin finna en djupare förståelse för vilka krafter som ligger bakom ett småföretags val att avstå från att organisera miljöarbetet enligt standarden för miljöledningssystem ISO 14001.

1.3 Frågeställningar

För att nå arbetets syfte genomför jag en kvalitativ empirisk undersökning som grundar sig på djupintervjuer av personer som representerar tre små tillverkningsföretag. Följande frågeställningar tjänar som underlag för detta arbete:

- Vad innebär det att ISO 14001 är en standard?
- Vad innebär det att följa en standard?
- Vad finns det för anledningar att avstå från att organisera miljöarbetet enligt ISO 14001 standarden, enligt de intervjuade småföretagen?

2 METOD

Metodavsnittet utnyttjar jag främst till att göra läsaren bekant med vetenskapsteorin och de undersökningsmetoder som jag använt mig av i syfte att besvara de övergripande frågorna. Samtidigt diskuterar jag kravet på validitet och reliabilitet, urval och avgränsningar.

2.1 Att nå kunskap med hjälp av tolkningar

Undersökningsprincipen för detta examensarbete stöder sig på en kvalitativ hermeneutisk vetenskapsteori. Den hermeneutiska vetenskapsteorin bygger på idén att människor har en *livsvärld* som gör att individens beteende och handlingar bestäms utifrån det värde och den mening som hon tillskriver olika företeelser. I sin tur leder det till att varje individ har sin egen livsvärld. Den kvalitativa undersökningens främsta uppgift är att försöka förstå livsvärlden hos en individ eller en grupp individer. Denna livsvärld kan inte observeras direkt. Den ligger osynligt bakom beteendet och handlingen. Det som man kan observera är individers beteenden och yttranden. Därefter använder man sig av *tolkning*. Man tolkar det observerbara beteendet/yttrandet. På detta sätt når man kunskap om livsvärlden (Hartman, 1998). Detta arbete har jag byggt upp med hjälp av tolkningar. Jag har tolkat informanternas beskrivningar och yttrande, vilket i själva verket ligger till grund för mitt examensarbete.

Däremot skulle man kunna ställa frågan om hur jag kan göra sådana tolkningar. Hur kan jag vara säker på att mina tolkningar är korrekta? Har mina tolkningar något underlag? Måste tolkningarna förresten ha något underlag? Enligt Hartman (1998) finns det två skilda typer av angreppssätt som man kan använda sig av när man bygger upp och argumenterar för undersökningen/observationen, nämligen *det induktiva angreppssättet* och *det hypotetisk-deduktiva angreppssättet*. Det induktiva angreppssättet bygger på idén att forskaren inte skall styras av någon förutfattad mening eller teori. Forskaren skall vara teorineutral när han/hon observerar verkligheten. Vid tolkningen av undersökningar kommer forskaren fram till generella hypoteser. Det hypotetisk-deduktiva angreppssättet bygger däremot på idén att man *inte* kan vara teorineutral. Man börjar med att forma en generell hypotes och sedan låta hypotesen styra undersökningen. På detta sätt har man redan från början gjort klart för sig vad man egentligen är ute efter. Med andra ord krävs det kunskap redan från början för att man skall kunna tolka undersökningen. Man är - närmare bestämt - beroende av *förförståelse*.

Med utgångspunkt i att jag delvis gått igenom de redan existerande studierna inom området - innan jag gjort egen empirisk undersökning - skulle man kunna säga att jag skaffat mig någon slags förförståelse. Eftersom intervjugranskningarna lett till att nya frågor blivit synliga har jag däremot hela tiden varit tvungen att återvända till den litteratur som finns inom området. Denna växelverkan mellan teori och empiri kallas - i enlighet med Wigblad (1997) - *abduktion*.

2.2 Undersökningsverktyg

Detta arbete har sin grund i att jag djupintervjuat personer som är representativa för de olika småföretagen. Innan jag intervjuade mina informanter skaffade jag mig en förkunskap om själva ämnet - i form av att jag gått igenom tidigare studierna om företag, deras miljöarbete och s.k. miljöledningssystem - som visat sig haft stor betydelse. I fokus för mitt intresse har framförallt hamnat forskningsstudier som är beskrivna av de personer som genomfört dem. Det handlar om s.k. *primärlitteratur*. Även om Hartman (1998) hävdar vidare att man bör undvika *sekundärlitteratur* så mycket som möjligt - eftersom sekundärlitteraturen ofta har informationsbrist om hur undersökningarna är genomförda - har jag i viss mån använt mig av sådan typ av litteratur också. Det som i första hand hamnat i fokus för mitt intresse var studieresultaten och inte forskningsmetoden. Förkunskapen som jag skaffade mig underlättade förståelsen mellan mig och mina informanter. Samtidigt var det mycket lättare att tolka deras ord, när jag lyssnade på bandet, antecknade och analyserade. Denna undersökningsmetod kallas - i enlighet med Kvale (1997) - för *kvalitativ forskningsintervju*.

De fördelarna som man får när man använder sig av den kvalitativa forskningsintervjun blir tydligare om man jämför dem med den kvantitativa metoden - närmare bestämt - med enkätundersökningarna. Genom kvalitativ forskningsintervjun får man - enligt Bell (2000) - höra informanterna berätta med egna ord om deras intryck kring ämnet. Dessutom får man ett mer uttömmande svar, än om man använt sig av kvantitativ metod. Det går även bra att ställa följdfrågor, vilket inte är möjligt med enkäter. En annan fördel med intervjuer är att man kan dra slutsatser av betoningar och pauser, vilket inte framgår av enkäter. Den kvantitativa metoden används för att ta reda på hur många procent som tycker *si* eller *så*, vilket inte är relevant att veta i detta fall. Här är det informanternas svar som är mest betydelsefullt.

För att kunna uppnå syftet med den empiriska undersökningen har jag formulerat halvstrukturerade intervjufrågor (se bilaga). Det handlar om frågor som - i enlighet med Hartman (1998) - möjliggör för intervjupersonen att tala fritt, samtidigt som intervjuaren får svar på de frågorna som denne egentligen är intresserad av. Det innebär i sin tur att jag inte följt intervjumallen strikt. Utrymme för en mer flytande intervju bör finnas.

Undersökningsmetoden betraktar jag främst som ett verktyg för att nå arbetets syfte, nämligen att utifrån den institutionella organisationsteorin finna en djupare förståelse för vilka krafter som ligger bakom ett småföretags val att avstå från att organisera miljöarbetet enligt standarden för miljöledningssystem ISO 14001.

2.3 Intervjuanalys

En fråga som snabbt träder fram om en undersökning baserar sig på bandinspelade intervjuer är hur intervjuerna har analyserats. Enligt Kvale (1997) kan denna fråga brytas ned i följande frågeställningar:

1. *Hur ska jag genomföra mina intervjuer så att deras mening kan analyseras på ett sammanhängande och kreativt sätt?*

Denna fråga innefattar samspelet/växelverkan mellan själva intervjun och analysen. Analyserandet börjar med andra ord samtidigt som intervjun börjar. Denna syn återspeglar sig i intervjuunderlaget till detta arbete. Samtidigt med insamlandet av empiri har analysen pågått - där informanterna spelade en stor roll - som bidragit till klargöranden och öppnat nya, intressanta vinklingar för de senare faserna i analysarbetet.

- 2. Hur ska jag bära mig åt för att finna meningen i de många intressanta och komplexa historier som mina intervjupersoner berättat för mig?*

Denna fråga tar upp problemet med att finna meningen i vad intervjupersonerna försöker förmedla. Dock förutsätter frågan att det är intervjupersonen som är undersökningsobjekt. Forskningsobjektet ligger utanför intervjupersonen i det här arbetet, vilket ger frågan en annan innebörd. I detta arbete handlar det mer om att utveckla strategier för att höja tillförlitligheten hos den kunskap som förmedlas. Strategin som jag använt mig av här är att jag ställt kontrollfrågor under intervjuernas gång.

- 3. Hur bär jag mig åt för att komma fram till vad intervjuerna säger om det som jag vill veta?*

Frågan handlar om hur jag bär mig åt för att hitta det som är relevant i vad intervjupersonerna säger. Detta har åstadkommits genom analys av intervjuutskriften. Utskriftens innehåll har jämförts med arbetets frågeställningar och därefter kommenterats under bearbetningens gång.

- 4. Hur kan intervjuerna hjälpa mig att utvidga min kunskap om de fenomen som jag undersöker?*

Denna fråga tar upp relationen mellan kunskapsinnehållet i intervjuerna å ena sidan och kunskapen som jag efterfrågar å andra sidan. Denna syn återspeglar sig genom att jag övervägt och värderat intervjupersonernas yttrande i relation till den institutionella organisationsteorin och andra kunskapskällor.

- 5. Hur analyserar jag vad mina intervjupersoner berättat för mig för att berika och fördjupa meningen i vad de sagt?*

Denna fråga belyser problemet med att de utskrivna intervjuerna missar mycket av den information som förmedlas i själva intervjun. Inte bara kroppsspråk utan också betoningar och pauseringar försvinner när intervjuerna reduceras till text. Det som analyseras i textanalysen är därför bara en del av all information som intervjun innehåller. Huvudsakligen har jag använt mig av tre strategier för att kompensera detta informationsbortfall. För det första har jag genomfört intervjuerna själv. Intervjuutskriften använder jag bara som dokumentation till situationer som jag själv varit med om. Det är mycket mer givande än att använda sig av intervjuutskriften som någon annan genomfört exempelvis. För det andra har jag genomfört intervjuerna på de intervjuades arbetsplatser. I intervjupersonens miljö finns mycket information som kan komplettera förståelsen av det som studeras. För det tredje har jag fört ned anteckningar direkt efter intervjuerna. På detta sätt har jag

haft samtalet och intryck färskas i minnet som i sin tur lett till att jag dokumenterat sådant som jag uppfattat som viktigt och centralt under intervjutillfället.

6. *Hur fortsätter jag dialogen med den text som jag har skapat tillsammans med intervjupersonerna?*

Varje yttrande och varje område som tagits upp under intervjuerna kan utvecklas och vändas ut och in ytterligare. Olika områden har utvecklats på olika sätt i detta arbete. Intervjupersonernas berättande om det egna företags historia exempelvis har jag kopplat med den institutionella organisationsteorin - och inte minst med andra relevanta litterära exemplar/liknelser/påståenden - som i sin tur bör ge berättelsen en mera vetenskapligt formulerad framställning.

7. *Hur kan jag rekonstruera den ursprungliga historia som berättats av intervjupersonerna till en historia som jag vill berätta för mina läsare?*

Den här frågan lyfter upp det som jag delvis redan berört innan. Genom att intervjupersonernas berättelser kopplas ihop med den institutionella organisationsteorin och andra litterära exemplar/liknelser/påståenden får berättelserna en ny och mera vetenskapligt dräkt. Detta leder samtidigt till att originalberättelserna förändras och i viss mån förstärks. Samtidigt är jag medveten om att det finns en risk att den institutionella organisationsteorin kan påverka min tolkning av intervjupersonernas berättelser utan att jag själv är medveten om det.

2.4 Validitet och reliabilitet

För att kunna besvara mina frågeställningar gör jag en egen kvalitativ empirisk undersökning som grundar sig på djupintervjuer av personer som representerar tre små tillverkningsföretag. Därefter tolkar jag deras yttrande. Tolkningarna kopplar jag dock hela tiden med den institutionella organisationsteorin och andra litterära exemplar/liknelser/påståenden. På detta sätt försöker jag bl.a. rikta uppsatsen mot kravet på *validitet/giltighet* och *reliabilitet/pålitlighet*. Validitetsbegreppets egentliga innebörd är - i enlighet med Hartman (1998) - att läsaren får en mer fullständig beskrivning av verkligheten. För att den här undersökningen skall uppfylla kravet på reliabilitet måste jag - hävdar Hartman vidare - kunna göra om undersökningen upprepade gånger samt att andra skall kunna göra samma observation. Dessutom måste undersökningarnas resultat vara detsamma. Genom att redogöra för de källorna som jag använt mig av och genom att demonstrera undersökningsmetoden som jag använt mig av beträffande den empiriska delen på ett relevant sätt, är den bakomliggande tanken att vem som helst skulle lyckas med att upprepa denna undersökning. På samma gång är förväntningarna att läsaren skall få en mer fullständig beskrivning av verkligheten.

Det som mest skulle kunna underminera det här arbetets giltighet och pålitlighet berör frågan om kvalitativt urval. I kvalitativa undersökningar går man på djupet i människors föreställningar kring egen omvärld, samtidigt som man söker en bestämd kunskap. Därför väljer man att intervjua personer som kan ge den kunskapen (Hartman, 1998).

Detta arbete baseras på djupintervjuer av personer som är representativa för tre olika småföretagen. Urvalet är ganska förkrympt, skulle man kunna säga. Det kan leda till att läsaren börjar ställa frågorna som: *Har de tre intervjuerna verkligen gett den kunskapen som jag är ute efter och kan de tre intervjuerna verkligen ge en fullständig beskrivning av verkligheten?* Det är svårt att ge något bestämt svar. En sak är däremot säker. Var enda informant är av största betydelse för detta arbetes giltighet och pålitlighet.

Huvudorsaken till det ganska förkrympta urvalet har framförallt med praktiska möjligheter att göra. Huvudkriteriet vid urvalet har bl.a. varit att företaget *inte* är certifierat enligt ISO 14001 (eller motsvarande). Det har visat sig att detta urvalskriterium inte varit särskilt tilldragande, snarare fråndragande. Det har varit väldigt svårt att finna småföretagare som har kunnat tänka sig att ställa upp på intervju. Rädslan för det som kan hända efter arbetets publicering har varit starkare än mitt anonymitetslöfte. *Miljöförvaltningen kan sätta dit oss efter arbetets publicering - har en småföretagare nämnt som anledning till att inte ställa upp på en intervju.*

Däremot har jag genom telefonkontakt skaffat mig kännedom om de personer som ställt upp, för att kunna avgöra om de har denna kunskap som jag är ute efter. Min bedömning har varit att samtliga informanter *har* denna kunskap som krävs. Informanterna har högt uppsatta positioner inom respektive företag, samtidigt som de är ägare eller delägare av företaget. Det här tillvägagångssättet - att skaffa sig kännedom om informanterna för att bedöma deras kunskap kring undersökningsämnet - kallar Hartman (1998) för *genomtänkt urvalsstrategi*.

En annan omständighet som kanske skulle kunna ha en negativ påverkan på arbetets giltighet och pålitlighet berör mina förkunskaper. Som jag redan nämnt, har jag skaffat mig en viss förkunskap - med hjälp av tidigare forskning inom området - innan jag intervjuat mina informanter. Därför finns det en risk att de tidigare forskningsresultaten har påverkat mina frågeställningar och inte minst mina tolkningar av resultatet.

Om man däremot förlitar sig på Sharan (1994) kan vi inte tala om detta arbetes validitet och reliabilitet ifall vi tar hänsyn till uppsatsen som helhet. Det som man i stället bör sträva efter är att diskutera validitets- och reliabilitetsfrågan i relation till de undersökningsmetoderna som används i det här arbetet dvs. den kvalitativa forskningsintervjun.

2.5 Urval

Urvalet för referenslitteratur bygger i första hand på en traditionell litteratursökning. Boktitlar har spelat en viktig roll vid det första urvalet. Därefter har jag gjort en bedömning utifrån arbetets avgränsning. När flera böcker har hänvisat till exempelvis *Miljöarbete inom svensk tillverkningsindustri* av Pia Heidenmark (1998) har jag dragit slutsatsen att det verkar vara en viktig bok som jag måste läsa. En betydande del av referenserna består av den här typen av källor. Detta faktum att det är tre *svenska* tillverkningsföretags inställning till ISO 14001 som ligger till grund för detta arbete, avspeglar sig även i referenslistan. Böckerna som jag använt mig av är för det mesta skrivna på svenska av svenska författare.

Urvalet av intervjuföretag har varit systematiskt. Huvudkriteriet har varit att företaget hör till små tillverkningsföretag (1-49 anställda) och att företaget *inte* är certifierat enligt ISO 14001 (eller motsvarande). Syftet med intervjuundersökningarna är att utifrån den institutionella organisationsteorin finna en djupare förståelse för vilka krafter som ligger bakom ett småföretags val att avstå från att organisera miljöarbetet enligt standarden för miljöledningssystem ISO 14001. Småföretag som redan certifierat sin verksamhet enligt ISO 14001 (eller motsvarande) är mindre viktiga i det här sammanhanget. Meningen har varit att djupintervjua småföretag som helt *frivilligt* och *medvetet* valt att avstå från att implementera ISO 14001. Själva tanken är att få höra deras uppfattning om ISO 14001.

Intervjuföretagen har dessutom valts på så sätt att de i vissa avseende är olika varandra, samtidigt som det finns faktorer som förenar dem. De tre företagen klassificeras som tillverkande företag och de är lokaliserade i ett och samma län. Företagen är också små (1-49 anställda) vilket gör att företagsstorleken inte är någonting som skiljer dem från varandra.

Kännedom om småföretagen som ingår i urvalet har jag fått först efter att jag kontaktat Svenskt Näringsliv (det regionala Näringslivskontoret) och Företagarnas Riksorganisation (den regionala Företagsgruppen). När jag fick första kontakt med samtliga informanter - via Internet - informerade jag dem om undersökningens syfte och hur den var upplagd i stort. Samtidigt frågade jag om de kanske skulle kunna tänka sig att ställa upp som informanter till min undersökning. Intervjuerna utfördes på deras respektive arbetsplatser. Några av intervjupersonerna var tveksamma till att samtalet skulle bandas. När de däremot fick klart för sig att jag lovade samtliga fullständig anonymitet så var det inte någon som opponerade sig mot detta. Längden på de inspelade intervjuerna varierar mellan 60 och 90 minuter.

Härmed vill jag dessutom passa på att informera om att samtliga namn i texten är fingerade och jag anger heller inte vilka orter företagen befinner sig på. Jag lägger stor vikt vid de etiska konsekvenserna. Risken för att en undersökningssperson/företag lider skada skall - i enlighet med Kvale (1997) - vara så liten som möjligt. Med andra ord får jag inte bortse från ansvaret som jag har inför mina informanter och hela miljö- och samhällsvetarkåren.

2.6 Målgrupp

Mitt examensarbete syftar till att utifrån den institutionella organisationsteorin finna en djupare förståelse för vilka krafter som ligger bakom ett småföretags val att avstå från att organisera miljöarbetet enligt ISO 14001 standarden. I korthet är det uppenbart att jag utgår från att läsaren mer eller mindre redan känner till standarden för miljöledningssystem ISO 14001. Enligt Backman (1998) innebär det att jag vänder mig till en beslutfattarmålgrupp, men inte minst till alla de som är intresserade av sakfrågan som diskuteras här. Beslutfattarmålgruppen är sammansatt av både lekmän och experter. Det är att hoppas att även de läsarna som inte är insatta i undersökningsämnet får en känsla av att de fått någon slags kunskap. Ännu större förhoppning är att det inte bara förblir *en känsla* av kunskap, utan att de får en egentlig kunskap.

2.7 Avgränsning

Uppsatsen är skriven i ämnet miljövetenskap med en miljöekonomisk inriktning och är främst inriktad på att undersöka specifika - de intervjuade - småföretags inställning till ISO 14001. Samtidigt måste påpekas att jag främst diskuterar problemställningen ur ett svenskt perspektiv.

Det skulle vara irrelevant att säga att intervjuföretagen *avspeglar* svenska småföretag inom tillverkningsindustrin. Denna undersökning har - med andra ord - inte som mål att presentera generella slutsatser om den bakomliggande populationen dvs. små svenska tillverkningsföretag. Däremot skulle man kunna påstå att undersökningen *exemplifierar* svenska små tillverkningsföretag och inte minst deras åsikter. I detta arbete tar jag inte hänsyn till branschindelningarna av tillverkningsindustrin, vilket innebär att jag inte krävt mer än att de intervjuföretagens verksamheter hör till tillverkningsindustrin, dvs. att företagsverksamheter hamnar - enligt Svensk näringsgränsindelningens SNI-kod - mellan 15 och 36 (SCB, 03-01-20).

Småföretagsbegreppet kan definieras på många sätt. De två vanligaste sätten är att man fokuserar på antingen företagets omsättning eller dess storlek (antal anställda). De undersökningar som jag stött mig på definierar småföretag utifrån företagsstorleken. Därför använder jag mig också av denna indelningsgrund. I SOU (1998:77) definierar man företag med 1 upp till 49 anställda som *småföretag*. Samtidigt är jag medveten om att antalet anställda inte är tillräckligt som indelningsgrund, eftersom ett företag med få anställda kan exempelvis ha stor omsättning.

3 TEORI

I detta avsnitt redogör jag för den teoretiska ramen för detta arbete och för det som påstås vara huvudanledningarna för att ett företag skall införa ett miljöledningssystem. Dessutom presenterar jag huvuddragen i ISO 14001 standarden. Avsnittet avslutas med fördjupningen kring själva standardiseringen. Här lyfter jag upp frågorna som vad en standard egentligen är, vad det innebär att följa en standard, vem som utvecklar standarder och inte minst vem en standard vänder sig till.

3.1 (Re)agerande utifrån det institutionella synsättet

Den teoretiska ramen för detta arbete är inom *den institutionella organisationsteorin* som menar att institutionerna skapas av organisationer men sedan påverkas organisationerna av de institutioner som man har skapat. Jag kommer i detta avsnitt bara att redogöra för den del av den institutionella teorin som är relevant för detta arbete. Avsnittet bygger huvudsakligen på Ahrne & Hedström (1999).

Med *institutionellt* menas att organisationerna agerar efter de mönster och regler som organisationerna själva utvecklar när de samspelar med varandra. Dessa mönster och regler legitimeras av organisationerna genom att de hittar normativa förklaringar för dem. Småningom tar organisationerna de normativa förklaringarna för givna och anpassar sina organisationsformer och verksamheter till dessa nya institutioner. En institution uppkommer - med andra ord - då nya *regler* och *normer* skapas. Det är *de gemensamma* normerna och reglerna som de olika organisationerna samlas kring. Allt detta händer i det så kallade *organisationsfält*.

Inom ett organisationsfält medverkar organisationer som är institutionellt förenade genom att de ägnar sig åt samma typ av verksamhet eller att de är beroende av varandra, exempelvis geografiskt. Organisationerna i organisationsfältet är också ömsesidigt medvetna om att de ingår i en gemensam företagsamhet dvs. företagarganda. Dessa organisationer kan vara leverantörer, kunder, myndigheter och andra organisationer som producerar liknande produkter och tjänster. Dock handlar det inte bara om en omvärld av konkurrenter, köpare och leverantörer. Det handlar inte heller bara om relationer mellan säljare och köpare. I ett organisationsfält ingår *alla* de organisationer som är relevanta för varandra.

Hur ett organisationsfält skall avgränsas beror dock på forskningssyftet. ISO 14001 är en internationell standard för miljöledningssystem som berör såväl små och medelstora som stora organisationer. Man skulle kunna säga att ISO 14001 omfattar *ett globalt organisationsfält*. Organisationsfältets avgränsning i detta arbete är tre svenska tillverkande småföretagens (re)agerande gentemot ISO 14001.

Vad är det som påverkar en organisations sätt att (re)agera? I enlighet med den institutionella organisationsteorin (re)agerar organisationen i ett organisationsfält på en omvärld som består av andra organisationer som reagerar till sin omvärld. Detta leder till att omvärldens värderingar och regler ligger till grund för och påverkar organisationens handlingar, även om de inte alltid blir som organisationen vill. Dessutom gör organisationen en jämförelse med sina konkurrenter. Organisationen

ställer sina mål främst utifrån en jämförelse med konkurrenternas strategi och därefter handlar de. Organisationens agerande beror dock inte bara på andra organisationer i organisationsfältet, utan också exempelvis av personligheten hos företagsledarna. I deras tolkningsprocess blandas de externa kraven - exempelvis ISO 14001 - med de interna önskemålen. I detta arbete undersöker jag hur de tre småföretagarna uppfattar och tolkar de värderingar och institutioner, rörande ISO 14001 som råder inom organisationsfältet.

Förutom de ovan nämnda krafterna som påverkar en organisations (re)agerandesätt finns det ytterligare några faktorer som har inverkan på organisationen. Denna gång skulle man snarare kunna prata om *påverkningsprocesser*.

För det första handlar det om en process där en eller flera dominerade aktörer inom fältet utformar regler som andra organisationer tvingas följa. Genom exempelvis miljölagstiftning tvingar politiker och myndigheter andra organisationer att installera nya reningsutrustningar. En annan påverkningsprocess har med samhällets professionalisering att göra. När organisationer inom samma organisationsfält exempelvis anställer personer med samma (utbildnings)bakgrund skapas tendensen att de personerna formar liknande normsystem, idéer etc. De yrkesgruppernas främsta mål är att förändra *spelreglerna* till yrkesgruppernas fördel. Samtidigt påverkar de nya yrkesgrupperna uppkomsten av nya institutioner. Den tredje processen som påverkar en organisations (re)agerandesätt har sitt ursprung i påståendet att organisationer inom fältet imiterar varandra. När ett organisationsfält präglas av osäkerhet tenderar organisationerna inom fältet att imitera de organisationer som upplevs som framgångsrika. De framgångsrika organisationerna påverkar andra organisationernas föreställningar och därmed blir modeller som sprids genom konsultföretag, branschorganisationer och inte minst genom personalomflyttning.

3.2 Varför inför man miljöledningssystem?

Innan en vara eller tjänst används av den sista kunden i ledet har den ofta gått igenom ett antal olika förädlingssteg. Varje steg påverkar miljön på ett eller annat sätt, från framtagning av råvaran tills produkten har levererats till kunden. Idag är kunden mer miljömedveten än tidigare och försöker oftast skaffa sig kunskap om de varor eller tjänster han/hon behöver. Ett företag som har miljöledningssystem får bättre förutsättningar för att skapa förtroende hos kunder. På detta sätt skapas ett förtroende som medför att kunden kommer tillbaka. Dessutom förevisar miljöledningssystemet för myndigheter och marknaden att företaget på ett seriöst sätt arbetar med miljöfrågor och arbetar systematiskt och långsiktigt för att minska miljöproblem (Ahlström, 2001). De vanligaste vinsterna med integreringen av miljöledningssystemet - enligt Standardiseringen i Sverige (SIS, 03-02-27) - är:

- helhetssyn på organisationen
- effektivitetsvinster
- mindre dokumentation
- bättre beslutsunderlag
- tydlighet mot både kunder och personal
- fokusering på hur verkligheten ser ut eftersom verkligheten inte skiljer på t.ex. miljö, kvalitet och arbetsmiljö

3.3 Standarden för miljöledningssystem ISO 14001

Denna standard utgör en kravspecifikation enligt vilken ett företag kan låta certifiera sitt miljöledningssystem (Larsson, 1997). Standarden ingår i ett så kallade ISO 14000-serien av standarder vilket täcker sju olika områden: miljöledning, miljörevision, utvärdering av miljöprestanda, livscykelanalys, miljömärkning, miljöterminologi och miljöaspekter i produktstandarder (SOU 1997:173). ISO 14001 är en standard för *miljöledningssystem* vilket betyder att själva kravspecifikationen bara riktas mot ständiga förbättringar av miljöledningssystemet (CEN, European Committee for Standardization, 1996). Kravområden som ISO 14001 omfattar är:

1. *Miljöpolicy* (riktlinje för företagets miljöarbete)
2. *Planering* (miljöaspekter, lagar och andra krav, övergripande- och detaljerade miljömål, miljöledningsprogram)
3. *Införande och drift* (organisationsstruktur och ansvar, utbildning, förståelse och kompetens, kommunikation, dokumentation av miljöledningssystem, dokumentstyrning, verksamhetsstyrning, nödlägesberedskap)
4. *Kontroll och korrigerande åtgärder* (övervakning och mätning, avvikelser, korrigerande och förebyggande åtgärder, redovisande dokument, revision av miljöledningssystem)
5. *Ledningens genomgång* (Larsson, 1997).

De ovan stående kraven som standarden ställer pekar på att systemets genomförande är beroende av engagemanget på alla nivåer i organisationen. Däremot ställs särskilda krav på den högsta ledningen i organisationen. Ledningen skall - i enlighet med CEN (1996) - vara den pådrivande kraften för planering, införande, implementering, utvecklingen och inte minst uppföljning av de uppsatta målen. ISO 14001 standarden rekommenderas till varje organisation som vill:

- införa, underhålla och förbättra ett miljöledningssystem
- förvissa sig om överensstämmelse med den egna uttalade miljöpolicy
- visa sådana överensstämmelse för andra
- certifiera/registrera sitt miljöledningssystem hos en utomstående organisation
- göra en egen bedömning och redovisning av överensstämmelsen med standarden (CEN, 1996:25).

ISO 14001 är - som redan påpekats vid tidigare tillfällen - en standard för miljöledningssystem. Detta faktum leder till en annan fråga: *Vad innebär det att ISO 14001 är en standard?* Under följande rubrik diskuteras denna fråga.

3.4 Standardisering – ett sätt att sprida *den rätta kunskapen*

Standarder är ett slags råd till andra om vad de kan göra. Råden kan gälla vad som helst. Det kan handla om från vilka dimensioner spiralfjädrar skall ha till hur vi skall leva våra liv. I grund och botten är standarderna baserade på frivilligheten. Standarderna har inte någon direkt anknytning till lagar, utan det är upp till mottagarna att följa dem eller ej (Brunsson & Jacobsson, 1998).

Däremot motiveras standarderna väldigt ofta med att de ligger i mottagarnas intresse. De mottagare som standarden riktar sig till är individer, organisationer och stater. Om standarder blir så vanliga och så accepterade av mottagarna omvandlas de till normer. I detta fall innebär det att en viss standard blir tvingande, eftersom det är svårt att bryta mot den. Samtidigt som det förblir frivilligt att följa denna standard eftersom det verkar som att man följer den därför att man vill det och inte därför att man utsätts för något yttre tryck (ibid).

Om standarder följs eller inte beror inte i första hand på standardiserarens auktoritet eller makt utan på om mottagaren finner det vara i hennes intresse att följa dem. Därför måste en standardiserare försöka övertyga aktörer/mottagare om att standarden är bra och om att de tillhör den kategorin som standarden riktar sig till. Samtidigt är det också klokt att försöka övertyga mottagarna om att de befinner sig i en sådan situation där standarden passar. Sammanfattningsvis skulle man kunna säga att om standarderna skall få acceptans måste de aktivt marknadsföras (Henning, 1998).

Fler eller färre kan bli mottagare än vad standardiseraren tänkt sig i början. Standardiserarna brukar använda sig av fyra argument när de motiverar *för* en standard. Ett av de argumenten är att standarden är ett effektivt kommunikationsinstrument. Med hjälp av standarder kommunicerar organisationer med varandra och informerar vandra om sin egen verksamhet. Ett annat argument är att standarder underlättar samordningen som i sin tur leder till att det blir lättare för de olika aktörerna att t.ex. handla med varandra. På detta sätt anpassas handlande i förväg. Det tredje argumentet *för* standarder är att de innehåller den bästa lösningen. Att standarder i vissa avseenden underlättar variationen är också ett argument *för*. Genom att man inom en industrigren enas om vissa standarder kan man inrikta sina krafter på att finna olika innovativa lösningar på de områden som inte är standardiserade (Brunsson & Jacobsson, 1998).

Argumentationen *mot* standardisering inleds ofta med påståendet att standarder är *likriktade* som leder till att variationer missgynnas. Man utgår ifrån att både individer och organisationer vill vara olika snarare än lika. Ett annat argument ligger ganska nära det första. Man påstår att standarders likriktning minskar utrymme för innovationer. *Hur vet vi att standarderna är bäst?* - är frågan som man brukar anknyta med ett tredje argument *mot* standarder. Med andra ord undrar man om standarderna verkligen avbildar existerande praxis eller ej. Om, hur pass mycket då? Det fjärde argumentet *mot* standarder är att man undrar om standardiseringen verkligen är det rätta sättet att hitta och sprida en lösning. Man påstår att det kanske skulle vara bättre om köparna genom sina köp hittar och sprider de mest adekvata och relevanta lösningar (ibid).

Standarden är - som jag redan sagt vid tidigare tillfälle - någon slags rådgivning. Den består av ett uttalande om hur exempelvis en verksamhet eller produkt *bör* se ut. Om man börjar följa en standard betyder det att en överensstämmelse mellan *praktik* och *standard* formas. Man kan följa standarder på olika sätt: genom att praktisera standarden, genom att standardisera praktiken och bådadera. Att *praktisera standarden* innebär att man ändrar praktiken så att den bättre stämmer överens med standarden. Standardens innehåll blir på detta sätt en accepterad praktik. Med andra ord kan man säga att standarden implementeras. Att *standardisera praktiken* innebär däremot *inte* att man implementerar standarden. Man anser att den existerande

praktiken redan överensstämmer - eller åtminstone någorlunda överensstämmer - med standarden. Det innebär att praktiken inte måste ändras. Det som man i stället gör är att man försöker visa att detta påstående stämmer. För att kunna bevisa detta kan det exempelvis krävas en utvärdering. Både standarden och praktiken utsätts för tolkning. För det mesta är det svårt att göra *exakt* vad som föreskrivs i standarden. Olika aktörer kan uppfatta standardens föreskrifter på olika sätt. Detta ger mottagaren en frihet att *kombinera* att praktisera standarden och att standardisera praktiken. Man kan exempelvis pröva om den nuvarande praktiken går att översätta till standarden. Först om det visar sig att det inte går, då kan man göra visa ekonomiska satsningar för att ändra praktiken så att den stämmer bättre med standarden. Oavsett vilken strategi som väljs kan mottagaren utsättas för kritik utifrån andra tolkningar av överensstämmelse mellan standard och praktik (ibid).

En sakfråga som också bör nämnas här är standardiserarna. Vilka är de som utvecklar en standard? Vem har utvecklat ISO 14001? Hur finansieras ISO? En standard är alltså en slags regel som talar om för oss hur vi bör göra i vissa situationer. Standardiseringen är en form av samordning i samhället, lika viktigt som marknad och hierarki. Standarder skapas av grupper av människor som tar fram lösningar som de anser vara bra för alla. Det som utmärker standarder och det som är ett viktigt kännetecken för standardisering är att expertkunskapen lagras i regler och tekniska lösningar. De olika standardernas innehåll uppfattas - med andra ord - av många som expertkunskap (Jakobsson, 1998).

ISO (International Organization for Standardization) är en internationell standardiseringsorganisation vars experter ingår i tre olika kategorier där standarderna tas fram. Experterna som ingår i den första kategorin representerar standardernas användare och kommer ofta från mycket stora företag. Den andra kategorin omfattar experter som representerar de olika nationella standardiseringsorganisationerna. En tredje kategori av experter har sitt ursprung i konsultbyråer och certifieringsorganisationer. De olika experterna skall vara neutrala och oberoende. Det innebär att deras bedömning skall grundas på deras individuella expertkunskap (Halström, 1998).

ISO:s - liksom de flesta standardiseringsorganisationers - verksamhet finansieras av (stora)företag som ingår i de olika kommittéerna där standarden tas fram. Trots detta har de standardiseringsorganisationerna ofta haft nära kontakt med det offentliga, i form av nationalstater eller mellanstatliga organisationer. De nationella standardiseringsorganisationerna - exempelvis Standardiseringen i Sverige (SIS) - har däremot fått allt mindre betydelse som direkta standardiserare (Brunsson & Jacobsson, 1998). 95 procent av alla standarder som används i Sverige är - enligt SOU 1997:173 - europeiska eller internationella.

En standard är alltså någon slags rådgivning, medan standardiseringen kan förklaras som en form av överenskommelse eller samordning i samhället. Att följa upp en standard är dock frivilligt. I nästa avsnitt presenterar jag djupintervjuer med personer som representerar tre små tillverkningsföretag som helt *frivilligt* och *medvetet* valt att avstå från att följa upp standarden för miljöledningssystem ISO 14001. Meningen är att få höra småföretagarnas uppfattning och tolkning av ISO 14001 standarden.

4 EMPIRI

I det här avsnittet presenterar jag de intervjuade småföretagen inom tillverkningsindustrin. Syftet med den empiriska undersökningen är att redogöra för de uppfattningar som de intervjuade småföretagen har rörande standarden ISO 14001.

4.1 Hur långt skall man gå?

I jämförelse med de tidigare samhällena är dagens samhälle mer oförutsägbart. Orsakerna till detta är att riskerna som dagens samhälle utvecklar är av global karaktär och mycket mer komplexa, inte minst därför att vi inte kan uppfatta de med våra egna fem sinnen. Användning och utsläpp av olika kemikalier som kan lagrats i våra gener exemplifierar bara en sådan risk. Bland annat innebär det att ingen kan komma undan dagens miljöproblem, inte ens de ofödda (Lidskog m.fl. 1997). Följden blir att de globala miljöproblemen måste lösas internationellt dvs. med hjälp av internationella överenskommelser. Standardiseringen skulle man kunna förklara som en form av överenskommelse. Med andra ord skulle man kunna säga att globala miljöproblem kräver globala överenskommelser/standarder. ISO 14001 är ett sådant exempel.

Dock får man inte bortse från att det finns flera parter som samlas kring en överenskommelse/standard och att det i stort sett handlar om övertygelser. Brunsson & Jacobsson (1998) hävdar att standardiserare måste övertyga aktörer/mottagare om att standarden är bra och om att de tillhör den kategorin som standarden riktar sig till. Samtidigt måste standardiseraren försöka övertyga mottagarna om att de befinner sig i en sådan situation där standarden passar. ISO 14001 standardens huvudsyfte är att vara stöd i arbetet med miljöskydd och att förebygga miljöföroreningar (CEN, 1996).

Följande uttalande visar vad Börje - verkställande direktör för *Börje AB* - säger om egna företagets påverkan på miljön. Börje AB är ett företag med 30 anställda. Man har specialiserat sig på tillverkning av rostfria produkter och pulvermålning och har en omsättning på cirka 30 miljoner om året. Metaller, aluminium, mässing, koppar, svartplåt och pulvermålning är bara några av de material som används i produktionen. Verksamheten är allmänpliktig:

Företagets påverkan på miljön är rätt så små. Det finns utsläpp i liten utsträckning, av svetsningen exempelvis. Men vi har installerat filtrar. Sen, jag vet inte hur långt man ska gå. Material som vi använder utvinns ju, som också har en viss påverkan. Frågan är, som sagt, hur långt man ska gå.

Eftersom vi inte anser att vi har direkta miljöproblem i vår produktion, så har vi som mål att tillfredställa myndigheter. Om man haft verksamheten med en större miljöpåverkan då får man ju göra någonting åt det. Men, så ser det inte ut. Vi har gruppmötet fyra gånger om året, då vi informerar personalen om vad vi jobbar med. Det pågår ju en ständig information. Sen är det så, om man inte känner att man har någon konstig miljöpåverkan, då engagerar man sig inte så mycket.

En liknande bedömning av egna företagets påverkan på miljön ger även Nisse vice verkställande direktör för *Nisse AB*. Företaget har 8 anställda. Företagets

specialisering är tillverkning av mekaniska detaljer, styckevis såväl som legoarbeten. Den årliga omsättningen hamnar på cirka 7 miljoner. Material som företaget använder sig av är metaller, aluminium, plast, koppar, och brons. Företagets verksamhet är inte tillståndspliktig:

Vi sköter den direkt efter *sunt förnuft* och efter det att vi känner verksamheten, eftersom den är rätt slutet. Det som kommer ut från fabriken egentligen är ju bara spillet från tillverkningen som går till återvinning ... Visst, pappersinsamlingen kan vi slarva med ibland, men ur företagssynpunkten är det ju inga större miljöproblem eller miljöpåverkan som orsakas av företagsverksamheten.

Till skillnad mot Börje och Nisse som delvis anknyt till respektive företagens miljöpåverkan med företagens direkta verksamhet sätter Åke - verkställande direktör för *Åke AB* - egna företagens miljöpåverkan främst i förbindelse med transport. Åke AB är ett företag med 4 anställda och producerar klottersanerings- och klotterskyddsprodukter. Omsättningen är cirka 6 miljoner. Företaget använder sig av olika kemiska produkter och har tillståndspliktig verksamhet enligt Miljöbalken:

Den största påverkan som jag ser gäller godtransport. Men, vi försöker hålla oss till de rekommendationer och riktlinjer som finns i en skrift som heter *Bra kemval*. Den utger Malmö–Göteborg– och Stockholms miljöförvaltningar och deras respektive vattenverk. Sen finns det två sätt att se det på. Många säger att vi ska *försöka* följa de lagarna som finns. Det är töntigt att säga det. De lagarna och krav som ställs, de *måste* vi följa. Vi måste visa att vi inte är ett företag som bryter mot lagen. Om vi vill ha en bra företagspolicy alltså. Också försöker vi hänga med i debatten, kemiska tidskrifter och allt miljöaktuellt. Sen försöker vi ligga rätt. Och det gäller ju inte enbart miljön, utan också yrkesmässigt. Vi försöker utveckla alla våra produkter.

Informanternas åsikter innehåller två gemensamma drag, skulle man kunna säga. För det första identifierar samtliga de negativa inverknings som deras företagsverksamhet *tros* ha på miljön. För det andra anser ingen av dem att de negativa inverkningsarna som deras företagsverksamhet har på miljön är av global karaktär eller komplex. Detta gör att de intervjuade småföretagarna inte anser att de tillhör *ISO 14001:s organisationsfält*. Att följa lagarna är tillräckligt nog.

Samtliga informanter menar - med andra ord - att deras företagsverksamhets existerande praktik inte orsakar stora miljöproblem, vilket i sin tur innebär att de anser att de inte måste *praktisera standarden* ISO 14001. I detta fall skulle man kunna fråga sig varför de inte *standardiserar praktiken* då. I stället för att implementera ISO 14001 behöver man *bara* visa att den existerande verksamhetspraktiken redan överensstämmer med den. Det enda som krävs är en utvärdering av påståendet.

4.2 Relation till omvärld

Det blir nödvändigt för företag att i allt större utsträckning ta hänsyn till miljön för att upprätthålla - och i vissa fall återskapa - legitimitet i samhället (Dobers & Wolf, 1997). Med andra ord blir det allt viktigare för företag att begränsa den påverkan på miljön som orsakas av deras verksamhet, inte minst på grund av ett allmänt ökande intresse kring miljöfrågornas betydelse. Standarden för miljöledningssystem ISO 14001 är lanserat i avseenden att underlätta för organisationer att uppnå deras miljömål (CEN, 1996). Det allmänt ökade samhällsintresset kring miljöfrågor och miljöcertifieringen upplever Börje däremot på ett annat sätt:

Vi ser på miljöcertifieringen ungefär som ett medel att skrämman småföretagen. *Om Ni inte fixar det här, då får Ni inga jobb!* Så är det inte. Ingen som frågar efter miljöcertifieringen. Man betalar för någonting som inte är motiverat.

Liknande erfarenhet har även Nisse som drar paralleller mellan en personlig åsikt och en företagaråsikt:

Om man exempelvis frågar mig om miljön är viktigt, då måste jag argumentera på två sätt. Min personliga åsikt är att miljön är viktig. Som företagare fäster jag inte stor vikt vid miljön eftersom kunderna ställer faktiskt inga miljökrav. Bättre att säga har de frågat kring miljöcertifieringen men - som jag redan sagt - ingen har ställt något *krav*.

Dock poängterar Nisse i fortsättningen att företagaråsikten spelar en framträdande roll när det gäller syn på miljöpåverkningar som egna företagsverksamheten orsakar. Parallellt uppmärksammar han egna företags maktlöshet att påverka kunderna:

Visst att det kan hända att vår kund beställer en produkt som - exempelvis - är tillverkad av en plast som är *miljöovänlig*. Men, vi måste ju tillverka den produkten av den sortens plast. Jo, man kan säga att det är vi som producerat den plasten dvs. att det är vi som skapat denna miljöovänliga produkt. Visst kan vi säga till kunden om de olika alternativ som man kanske kan välja emellan, men då kommer det ju kompetensen in som hindrar oss. Ingenjörer och konstruktörer på de stora företag som vi arbetar för är jätteduktiga. De känner till sina produkter och vet exakt vilka material som passar till deras produkter. Vi kan ju inte säga till kundernas konstruktörer att den här plasten är dåligt alternativ och att det kanske finns ett bättre alternativ. Då frågar de sig säkert om vi är *dumma i huvudet*. Även om kunden beställer exempelvis *en blypåse* måste vi tillverka den.

Med lite stolthet i åtanke uppmärksammar Åke att både det privata näringslivet och det offentliga näringslivet samlas kring egna företags produkter. Han finner att företagsprodukter hamnar även utanför Sveriges gränser. Hans erfarenhet kring omvärldens (re)agerande i anknytning till miljöcertifieringen skiljer sig dock inte väldigt mycket från Börjes och Nisses:

Våra kunder är andra - ofta större - företag som i sin tur anlitas av många kommuner. Om man ser hela kedjan då hittar vi våra produkter även i Norge. Våra kunder ställer inga direkta miljökrav, men vi vet deras policy och rättar oss efter den.

Som redan sagts innan har standarden ingen anknytning till lagar, utan den är baserad på frivilligheten. Enligt CEN (1996) påverkar miljöarbetet de uppfattningar som omvärlden har om företaget. Med andra ord ligger det i företagets intresse att följa ISO 14001. Informanternas erfarenheter säger dock någonting annat. Det känns som att det allmänna intresset kring miljöfrågornas betydelse fortfarande är låg i omvärlden där Börje AB, Nisse AB och Åke AB tillhör och är verksamma i.

4.3 Det skall vara lönsamt

Själva förutsättningen för att implementering av standarden ISO 14001 skall bli framgångsrik är att miljöarbetet förankras hos såväl företagsledningen som personalen. Däremot är det ledningen som har avgörande roll för att driva på miljöarbetet och inte minst att integrera det med de ekonomiska målen (CEN, 1996).

ISO 14001 är en organisationsstandard. Det innebär att standarden handlar bl.a. om hur organisationer skall uppnå bättre intern styrning och kontroll och hur de skall bli mer rationella (Brunsson & Jacobsson, 1998). I detta fall skulle det vara helt naturligt

för ett företag att implementera ISO 14001, eftersom det ligger i företagets eget intresse att uppnå bättre intern styrning och kontroll. Börje har däremot en annan uppfattning om tillämpningen och inte minst lönsamheten av ISO 14001 beträffande egna företaget:

Jag tror att de som har infört ISO 14001 är de som har flera anställda. För småföretag är det extra svårt. Man har inte råd med stora investeringar. Företag med få anställda kan redan sitt jobb. Man är konkurrensutsatt, man ska ha hög kvalitet och man ska leverera i tid. Strävan efter ständiga kvalitetsmässiga förbättringar är alltså redan inbyggd i de anställdas sätt att jobba. Det är bara det att man inte har dokumenterat det. När man uppfyller de tre mål, så finns det inget intresse att sätta sig ner och skriva. Nu håller vi precis på med ett projekt i samarbete med miljöförvaltningen. Vi kommer att göra en miljörapport en gång om året som vi ska skicka till miljöförvaltningen. Däremot strävar vi inte efter att implementera ISO 14001. Det är alldeles för dyrt och det innebär inte att företaget är *miljövänligt*.

Dessutom poängterar Börje en gång till var någonstans själva problemet ligger, enligt honom:

Jag känner några småföretag med 10-15 anställda som miljöcertifierat sig på grund av att kunderna krävt det. Det har kostat dem över en halv miljon, när man alltså lägger ihop själva certifieringen, konsultkostnaderna och arbetstiden. De som gjort det har svårt att se att de pengarna kommer tillbaka någon gång. Det är det som är själva problemet, kan man säga.

Nisse framhåller liknande argument fast han fäster större vikt vid att försöka förklara att det inte finns större skillnad mellan ett företag som inte är certifierat enligt ISO 14001 och ett annat företag som är det:

Det är ofta de företag som har flera anställda som är certifierade enligt ISO 14001. Ofta handlar det om krav från kunderna eller man gör det utifrån försäljningssynpunkt. Jag kan inte se att dessa företag gör annorlunda än som vi gör det, mer än att de har dokumenterat det de gör. Att man är miljöcertifierad innebär inte att man är bättre än de andra. Förutom det att de certifieringarna är ju alldeles för dyra.

Till skillnad mot Nisse riktar Åke uppmärksamheten på den ekonomiska delen dvs. lönsamheten gällande ISO 14001 och därmed hänvisar han till ett exempel som bevis på sitt påstående:

Vi omsätter 6 miljoner. Ungefär 10 procent av detta - 600 000 - är ren vinst. Efter skattavdraget blir det 400 000. ISO 14001 skulle kosta oss ungefär 200 000. Då ska vi ta halvan av vår vinst för att investera i någonting som vi inte ser någon avkastning i. Det finns ingen anledning alls för ett företag att miljöcertifiera sig. Och de som upptäckt detta är de företag som redan certifierat sig.

Vi har några kunder som certifierat sig enligt ISO 14001. Med en av de killarna har jag pratat för två veckor sedan. Företaget som har betalat 400 000 för miljöcertifieringen. Jag frågade om de fått flera kunder efter certifieringen. *Ingen som frågar efter den* - sa han. När de diskuterar med väldigt stora aktörer/företag, då kan de säga att de är ISO 14001 certifierade. Så säger de stora aktörerna: *Det är ju bra!* Räknat med kronor och öre så får man alltså ingenting.

Att praktisera standarden för miljöledningssystem ISO 14001 är rätt oattraktivt för de intervjuade småföretagen. De ovan stående citaten återkommer till tre och samma argument. Som första - och därmed mest framträdande - argument nämns alltför höga kostnader vid implementeringen av ISO 14001 som i sin tur anknyts med osäkerheten kring lönsamheten. Löfqvist (m.fl. 2000) hävdar exempelvis att ett företag med upp till 19 anställda måste lägga mer än 2 procent av sin omsättning på något som man

inte vet om det lönar sig. I fortsättningen försäkrar författarna att ISO 14001 *definitivt* är en stor och resurskrävande investering, särskilt för små företag.

Ett annat argument - som för det mesta nämns av Börje och Nisse - är att strävan efter ständiga miljöförbättringar redan är inbyggd i företagsverksamheten och inte minst i de anställdas sätt att jobba. Själva problemet är bara att man inte har tillräckligt med tid att sätta sig och dokumentera det. Dobers & Wolff (1997) hävdar däremot att dokumentationskravet kan leda till att man upptäcker problem som annars hade varit dolda.

Det tredje argumentet som - mer eller mindre alla - informanterna nämner är att det inte är säkert att implementeringen av ISO 14001 leder till att miljöbelastningen minskar. Man kan självklart börja undra vad detta påstående grundar sig på. Särskilt med tanke på att inget av de intervjuade småföretagen direkt har fått erfara standarden för miljöledningssystem ISO 14001. Hur som helst får informanterna stöd för sin uppfattning av både Riksrevisionsverket och den europeiska studien *Measuring Environmental Performance of Industry*. Man har nämligen kommit fram till att en miljöcertifiering inte är en garanti för minskad miljöbelastning (Miljöledaren, 2002). Detta påstående skulle man kunna tolka som att ISO 14001 bara skapar ett bättre organiserat miljöarbete, medan miljöbelastningen kan bli kvar på samma nivå.

4.4 Miljöcertifiering som konsulternas skapelse

ISO standarder - där även ISO 14001 ingår - tas fram av experter med olika bakgrund. Det ena expertkategorin har sitt ursprung i konsultbyråer och certifieringsorganisationer. Det som karaktäriserar denna grupp är att de har en förmedlande roll. De förmedlar standarder till andra som skall använda dem. Denna expertgrupps förlängda arm är konsulter. Konsulterna kan vara specialiserade i att förbereda organisationer inför en certifiering eller att kontrollera och certifiera organisationers miljöledningssystem, exempelvis (Brunsson & Jacobsson, 1998).

Miljökonsulterna är - med andra ord - förmedlande aktörer som har direkt kontakt med dem som skall använda standarden för miljöledningssystem ISO 14001. Med tanke på den direkta kontakten som miljökonsulterna har med standardens användare, skulle man kunna säga att miljökonsulterna inte bara har förmedlarrollen, utan också en övertygarroll. De är ett ansikte utåt, som bör försöka övertyga standardens blivande användare om standardens trovärdighet, men framförallt om standardens betydelse. Nedan stående citat demonstrerar Börjes uppfattning om miljökonsulternas roll i anknytning till ISO 14001:

Priserna på konsulterna är alldeles fel. Det är också någonting som sticker i ögonen på småföretag. En konsult tar 1000 kronor per timme medan en som står här och jobbar får inte mer än 300 kronor per timme. Det går inte ihop helt enkelt. Vissa företag har organiserat sig. 5-6 företag har tillsammans anlitat en konsult som ska jobba åt de alla. På detta sätt har man lyckats med att sänka priset lite granna. Men, det är fortfarande alldeles för dyrt.

Dessutom fäster Börje uppmärksamheten på gapet mellan miljökonsulterna och småföretagarna, utifrån egen erfarenhet:

Vi ska rättas exempelvis efter konsulter som inte känner till vår verksamhet. Det är vi som vet de maskinerna som vi arbetar med. Vi säger att de nya maskinerna inte är miljöfarliga och att de

är mer energisnåla. Konsulterna, å andra sidan, säger att de inte är riktigt miljövänliga. Hur kan konsulterna säga att den maskinen är bra och den är dålig? Det är vi som kan säga det. Det är vi som vet vilken maskin är miljöfarlig och vilken miljövänlig.

Även Nisse finner miljökonsulttjänsterna alltför dyra, samtidigt som han föreslår myndigheternas ingripande:

Konsulttjänsten är alldeles för dyr. Myndigheterna bör göra någonting åt detta problem. Man skulle kunna tänka sig att flera företag anlitar en konsult. Det skulle kanske ta lång tid att utföra arbetet, men det ska vara billigare. Problemet är, tror jag, att konsulterna inte tjänar på en sådan lösning. De är inte villiga att arbeta på detta sätt, helt enkelt.

Åke går däremot lite längre med sina reflektioner än både Börje och Nisse. Han antar att själva idén kring miljöcertifieringen är miljökonsulternas produkt:

Vi har diskuterat om ISO 14001 certifieringen med våran styrelseordförande, som har erfarenhet även av stora företag. Styrelseordföranden har sagt att han inte kan se en enda fördel med ISO 14001. Att man ska miljöcertifiera sig har blivit konsulternas grej, känns det som. Det som konsulterna förespråkar har samhället inte accepterat.

Det gäller bara att konstatera att miljökonsulterna inte är särskilt omtyckta bland informanterna. De ifrågasätter miljökonsulternas roll i anknytning till ISO 14001 samtidigt som miljökonsultkostnaderna hamnar i fokus för deras diskussion. I stället för att diskutera kring miljökonsulternas roll och trovärdighet fokuseras diskussionen kring miljökonsultkostnaderna.

Att miljökonsulterna är av stor betydelse för hela konsultbranschen poängteras dock även i konsulternas tidning Miljöguiden från år 2000. Man konstaterar att miljökonsultbranschen i Sverige är en miljardindustri som sysselsätter tusentals personer. Enligt Miljöguidens egna beräkningar kommer det att finnas omkring 4100 personer i Sverige som skall arbeta som miljökonsulter i någon form. Parallellt tros själva omsättningen komma att hamna på cirka 5, 2 miljarder kronor.

Samtidigt som Antonsson (2002) poängterar att småföretag sällan är intresserade av att betala för konsult hjälp. Småföretagen är mer intresserade av en helhetssyn än av en djup fackkunskap. Det är någonting som kännetecknar småföretag och alla som arbetar med hållbar tillväxt i småföretag bör utgå från detta eller anpassa sig till det.

4.5 Att samla alla familjemedlemmar vid ett och samma bord

Avsikten med standarden för miljöledningssystem ISO 14001 är - i enlighet med CEN (1996) - att den skall kunna tillämpas på alla organisationer/företag oberoende av typ eller storlek. Det innebär att standarden är formulerad på detta sätt att den vänder sig till en stor målgrupp. Risken blir i detta fall att standarden ges förmågan att typisera dvs. alla företag hamnar i samma korg (Brunsson & Jacobsson, 1998). Enligt Nisse är det irrelevant att ISO 14001 betraktar alla företag på samma sätt och samtidigt föreslår han att man mer bör ta hänsyn till de skillnaderna som existerar mellan branscherna:

ISO 14001 klumpar ihop massa företag under samma miljökrav. Man skulle kunna titta mer på vad för miljöpåverkan har just den sortens företag. Samtidigt som man måste förankra någon människa från just den branschen. Någon som känner till just denna bransch och som vet hur det

går till och som ska sammanställa de miljödelarna som är viktiga i just de företag som tillhör branschen. I stället för att titta på varje företag *för sig* har man tagit ett grundsystem som kanske fungerar på jätte stora företag.

Åke är exempelvis en smula tveksam till om det verkligen är nödvändigt att tillämpa ISO 14001 inom kemisk industri:

Man kan fråga sig om kemisk industrin skulle vara bättre med miljöcertifieringen eller om vi skulle ha bättre kontroll på produktionen tack vare ISO 14001 certifieringen, exempelvis. Samhället kontrollerar redan kemisk industri, under ganska lång tid. Vi har redan väldigt bra kontroll på våran verksamhet. Inom kemisk industri har redan funnits interna miljöledningssystem. Däremot finns det många andra branscher där man med hjälp av miljöcertifieringen skulle kunna åstadkomma större förbättringar.

Börje fäster å andra sidan större vikt vid gapet som finns mellan företag, branschorganisationerna och myndigheterna. Detta gap skulle kunna minskas - enligt honom - genom statligt ingripande och genom att man i större utsträckning utnyttjar intern kunskap som finns inom alla branscher. Dock måste samarbetet mellan framförallt statliga myndigheter och branschorganisationer fungera mycket bättre, om man vill att miljöarbetet - och därmed ISO 14001 - skall implementeras i större utsträckning bland småföretag, menar han:

Kostnadsfri miljökonsthjälp bör erbjudas från statens sida. Men, jag pratar om inga *vanliga miljökonstuler*, utan konsulterna som känner till branschen, som vet hur det går till. Det är de som kan hitta en kompromiss. Att vara *miljökonstul* har blivit som en trend som är dyrbar för småföretag. Såna personer skulle man kanske kunna hitta bland de äldre personer som arbetat många år inom branschen och som vill byta jobbet. Svenskt Näringsliv, NUTEK och företagsgrupper skulle kunna hitta sådant folk och organisera på ett sätt att det fungerar.

Men, det första steget är att Svenskt Näringsliv, NUTEK och företagsgrupper samlas kring gemensamma mål och syfte. Det finns kunskap i de organisationerna men kunskapen är inte organiserad. Idag är det på detta sätt att alla de organisationer har egna mål och syfte.

Åke slår också fast att aktörerna - som samlas kring standarden för miljöledningssystem ISO 14001 - måste ha gemensamma miljömål om det skall fungera. Dock är det framförallt de stora aktörerna som måste trycka på sina underleverantörer. De stora aktörerna måste - med andra ord - skapa efterfrågan på ISO 14001. Dessutom bör man - enligt honom - ge stöd till samverkande företag:

De stora påtryckningarna måste komma från de stora aktörerna. Har det varit så här att de stora aktörerna säger att ISO 14001 certifierat företag ska alltid gå före i alla uppköp. Nej, utan de säger att det är konkurrensen som avgör. De säger att det är bra om företaget är miljöcertifierat enligt ISO 14001 exempelvis, men det finns företag som säljer lika bra produkter med ett lägre pris ... Om man säger att Stockholms kommun exempelvis ska köpa av oss *si* och *så* under ett år - tack vare att vi är miljöcertifierade - då skulle vi satsa 200 000 på en gång. Tyvärr, så är det inte.

Samarbetet skulle vara möjligt om hela kedjan - våra kunder, vi och våra underleverantörer - har samma miljökrav. När det gäller miljökrav, då är det inte enkelt att hitta gemensamma mål. Våra kunder, vi och våra underleverantörer kan komma överens om gemensamma miljömål, men det finns exempelvis transportföretag mellan oss. Vårt mål kan vara att minska utsläpp av koldioxid exempelvis, som transportföretag har svårt att hålla med om.

Även Nisse exemplifierar saknandet av det gemensamma målet som de olika aktörerna bör ha:

Jag tror att myndigheterna och kommunerna fortfarande inte är redo att uppfylla de miljökrav som de själva fastställt. Vi kan ta återvinning av järn som exemplet. Aluminiumspillet från vårt företag tar man emot på återvinningsstationen. Man smälter ner det. Däremot måste vi nästan betala för att bli av med järnspillet. Samtidigt som samhället köper radioaktivt järn från Ryssland i stället.

Påståendet om att de olika aktörerna som samlas kring ISO 14001 saknar en gemensam handlingslinje försvaras exempelvis även av Minna Gillberg forskare från Lunds universitet. Under en föreläsning med föreningen *Miljörevisorer i Sverige* har hon sagt att det är marknaden som driver hållbar utveckling i dag, medan politiken släpar efter både industrin och verkligheten. Det andra stora problemet - enligt henne - är att de företag som verkligen försöker åstadkomma förändringar motarbetas av egna branschens ekonomer och jurister (MISsivet, 2001).

4.6 En kedjereaktion

Varken Börje, Nisse eller Åke anser (se 4.1) att deras respektive företagsverksamhet har något betydande negativt påverkan på miljön. Därför visar de inte något större engagemang kring miljöarbetet, vilket resulterar i att samtliga avstår från att implementera standarden för miljöledningssystem ISO 14001. Med tanke på alla de globala miljöproblemen som dagens samhälle brottas med och massmedia - mer eller mindre - informerar om (Lidskog m.fl. 1997), skulle man kunna tolka informanternas agerande som brist på kunskap. Informanterna har kunskapsbrist inom områden *miljöproblem* och *miljöarbete*. Detta i sin tur leder till frågan om hur man kan tillföra kunskap till småföretag. Lärosättet som passar bra för småföretag är - i enlighet med Antonsson (2002) - lärande i arbetet, särskilt med tanke på tidsbristen vilket mer eller mindre kännetecknar alla småföretag. Lärande i arbetet innebär att man på den egna arbetsplatsen lär sig arbeta med exempelvis metoder och arbetsmaterial. ISO 14001 innehåller en sådan lärande process där kravspecifikationen riktas mot ständiga förbättringar av miljöledningssystem och därmed miljöarbete. Problemet är kanske att Börje, Nisse och Åke ännu inte har insett detta.

En annan förklaring till att informanterna valt att avstå från att implementera ISO 14001 skulle man kunna anknyta med standardinnebörden. ISO 14001 är en standard. Bland annat innebär det att det framförallt är standardens mottagare som avgör om hon skall följa den eller ej, eftersom standarden baseras på frivillighet. Därför måste standardiseraren aktivt marknadsföra standarden. Med andra ord måste standardiseraren kunna övertyga mottagarna om att de tillhör den kategorin som standarden riktar sig till (Brunsson & Jacobsson, 1998). Detta påstående leder bara till en enda slutsats, nämligen att den internationella standardiseringsorganisationen (ISO) har misslyckats med sin främsta uppgift. Börje, Nisse och Åke anser inte att de hör till kategorin som ISO 14001 riktar sig till.

Löfqvist (m.fl. 2000) påstår att omvärlden hittills varit relativt intresserat av företagets miljöarbete, särskilt på det lokala planet. Börje, Nisse och Åke har däremot en annan erfarenhet gällande omvärldens intresse för företagets miljöarbete och därmed implementeringen av ISO 14001 (se 4.2). Då och då frågar man efter ISO 14001 men ingen som *kräver* det, skulle man kunna sammanfatta informanternas uttalande med. Vidare kan man undra vad som ligger i grunden för deras erfarenhet. Enligt den institutionella organisationsteorin ingår ett företag i ett organisationsfält, som också kan kallas för *omvärld*. I denna omvärld ingår *alla* de organisationer som är relevanta

för varandra, inte bara konkurrenter, köpare och leverantörer. Ett företag reagerar till sin omvärld, vilket leder till att omvärldens värderingar och regler påverkar ett företags handlingar (Ahrne & Hedström, 1999). I vårt fall skulle det innebära att alla organisationer som ingår i Börje AB:s, Nisse AB:s och Åke AB:s *omvärld* påverkar deras inställning till ISO 14001. Det är inte bara konkurrentföretagen, köparna och underleverantörerna som påverkar deras inställning till ISO 14001, utan också myndigheterna och konsultföretagen exempelvis. Dock är det framförallt andra företagen som Börje, Nisse och Åke har mest förtroende för. Varför det? Just därför att samtliga känner - i enlighet med Ahrne & Hedström (1999) - igen den gemensamma *företagsandan* hos andra företag. När andra företag som redan implementerat ISO 14001 påstår att de inte haft någon *nytta* av certifieringen, utgår Börje, Nisse och Åke att det stämmer med verkligheten (se 4.3) mer än det som myndigheterna eller miljökonsulenterna säger. Detta ger stöd till påståendet att företag inom ett och samma organisationsfält/omvärld imiterar varandra. Saken är bara att samtliga informanter väljer att imitera de företag som *inte* implementerat ISO 14001. Samtidigt som de upplever att de är för små för att kunna påverka större företag/aktörer inom det egna organisationsfältet.

Den institutionella organisationsteorin menar dessutom att en institution uppkommer då nya *regler* och *normer* skapas. Det är *de gemensamma* normerna och reglerna - som småningom blivit legitima inom organisationsfältet - som de olika organisationerna samlas kring. Det innebär att institutionerna skapas av organisationer men sedan påverkas organisationerna av de institutioner som man har skapat (Ahrne & Hedström, 1999). Med andra ord skulle det kunna innebära att det som är legitimt och *taget för givet* ute i organisationsfältet blir samtidigt legitimt och *taget för givet* inne i organisationen och vice versa. Börje, Nisse och Åke har - som vi redan vet - helt *frivilligt* och *medvetet* valt att avstå från att implementera ISO 14001 standarden. Om man tar detta påstående som utgångspunkt känns det som att de intervjuade småföretagarna anser att deras företag inte tillhör *ISO 14001:s organisationsfält*, samtidigt som de försöker undvika legitimitetsproblem genom att följa de befintliga lagar (se 4.1).

För att ett småföretag skall komma igång med en stor förändringsprocess behövs ofta stöd från någon utomstående (Antonsson, 2002). Att praktisera standarden för miljöledningssystem ISO 14001 är *definitivt* en stor förändringsprocess. Denna utomstående hjälp som (små)företagen mestadels erbjuds - med avseende på implementering av ISO 14001 - är i form av miljökonsulter. Miljökonsulterna har en övertygar- och förmedlarroll. För det första behöver de övertyga standardens blivande användare om standardens användbarhet, men framförallt om standardens nyttighet. För det andra är de specialiserade i att förbereda organisationer inför en certifiering eller att kontrollera och certifiera organisationers miljöledningssystem (Brunsson & Jacobsson, 1998). De har - mer eller mindre - en direkt kontakt med standardens användare. Just därför skulle man kunna säga att miljökonsulterna är det internationella standardiseringsorganets (ISO) förlängda arm. De är ett ansikte utåt.

Småföretagarna bör alltså uppfatta miljökonsulter som någon slags utomstående hjälp. Samtliga informanter har (se 4.4) dock en ganska negativ inställning till miljökonsulterna. Alldeles för höga miljökonsultkostnaderna nämns som främsta argumentet. Kostnaderna är generellt sagt någonting som man alltid kan diskutera kring. Inom nationalekonomin betecknar kostnaderna värdet av samtliga resurser som

krävs för att framställa en vara eller tjänst (Nationalencyklopedin, 1993). Det är uppenbart att varken Börje, Nisse eller Åke anser att värdet på de resurserna som krävs för att miljökonsulterna skall utföra sina tjänster är försvarbart.

För att kunna hitta någon relevant förklaring för de - i enlighet med informanternas uttalande - höga miljökonsultkostnaderna bör man kanske gå tillbaka till de experter vars medverkande inom ISO lett till att även standarden för miljöledningssystem ISO 14001 tagits fram. ISO standarder tas fram av experter som ingår i tre olika kategorier. Den första expertkategorin representerar standardernas användare och kommer ofta från mycket stora företag. Den andra kategorin omfattar experter som representerar de olika nationella standardiseringsorganisationer. En tredje kategori av experter har sitt ursprung i konsultbyråer och certifieringsorganisationer. De olika experterna skall vara neutrala och oberoende. Det innebär att deras bedömning skall grundas på deras individuella expertkunskap (Brunsson & Jacobsson, 1998).

Dock är det inte ovanligt att andelen av de olika expertkategorierna varierar, då de olika ISO standarderna tas fram. Framförallt händer det ofta att den tredje kategorin - där experter med ursprung i konsultbyråer och certifieringsorganisationer ingår - blir överrepresenterade. Det innebär att själva konceptet kring den representativa jämvikten undermineras. Samtidigt som det inte är ovanligt att en och samma person (läs expert) deltid arbetar som styrelsemedlem i ISO och deltid som konsult. Dessutom händer det att en person som representerat den första ISO expertkategorin - där representanter för standardernas användare ingår - slutar med detta jobb och startar eget konsultföretag istället (Halström, 1998).

Denna tendens skulle vidare kunna vara ett tecken på uppkomsten av en ny institution som i väldigt stor utsträckning påverkar Börjes, Nisses och Åkes sätt att (re)agera angående ISO 14001. Den institutionella organisationsteorin anknyter en sådan utveckling med samhällets professionalisering. Teorin säger att när organisationer inom samma organisationsfält anställer exempelvis personer med samma (utbildnings)bakgrund skapas tendensen att de personerna formar liknande normsystem, idéer etc. De yrkesgruppernas främsta mål är att förändra *spelreglerna* till yrkesgruppernas fördel. Samtidigt påverkar de nya yrkesgrupperna uppkomsten av nya institutioner (Ahrne & Hedström, 1999). Miljökonsulterna skulle man kunna uppfatta som en ny yrkesgrupp inom organisationsfältet där Börje AB, Nisse AB och Åke AB hör till och är verksamma i, medan miljökonsulternas intresseorganisationer - exempelvis Miljörevisorer i Sverige (MIS) - skulle man kunna tolka som en ny institution dvs. nya normer och regler har skapats. Att den nya yrkesgruppen (läs miljökonsulterna) försöker förändra *spelreglerna* till yrkesgruppens fördel är - om man ska tolka Börjes, Nisses och Åkes ord - mer än uppenbart. Inte minst därför att själva miljökonsulterna påstår (se 4.4) att miljökonsultbranschen är en miljardindustri som troligen kommer att växa ytterligare. Eftersom informanternas ord behöver ett förtydligande nämns nedan ett exempel på certifieringskostnaderna. Företaget i detta exempel är ett tillverkningsföretag med måttlig miljöpåverkan och med 10 anställda:

Kostnad för att införa miljöledningssystem och certifiera det mot ISO 14001

Certifieringsrevision (3 dagars arbete)	35 400 kronor
Certifieringsavgift	13 100 kronor
Första årsavgiften för certifikatet	5 400 kronor
Konsultkostnad, inklusive utbildning, (70 timmar á 950 kronor)	66 500 kronor
Totalkostnad för införande och certifiering	120 400 kronor

OBS! Till det kommer företagets eget interna arbete på i genomsnitt 300 timmar

(Källa: NUTEK, 2002:36)

Om man tar de ovan nämnda påståenden som utgångspunkt känns det som att Börje, Nisse och Åke har hamnat i en förhållad cirkel där de inte får mycket att säga. I detta fall är det lättare att komma till insikt om varför samtliga informanter envist hänvisar till *det rationella valet* - som de i stor skala är utrustade med - samt varför de fortsätter att försumma ISO 14001:s nytthet. En möjlig utväg som Nisse förslagsvis kommit fram till (se 4.4) är att staten med sitt ingripande skulle kunna justera miljökonsulttjänsternas kostnader. Börje föreslår dessutom (se 4.5) att staten bör erbjuda kostnadsfri konsult hjälp. Antonsson (2002) hävdar dock att kostnadsfri konsult hjälp inte är garanterad väg till framsteg, utan småföretagen måste uppleva miljöarbetet som nyttigt. Denna nytta måste främst vara synlig i relation till företagets verksamhet. Däremot påstår hon att delfinansiering av förändringsarbetet skulle kunna vara ett effektivt sätt att hjälpa småföretag.

Detta arbetes inledningsanförande har jag påbörjat med statsminister Göran Perssons nyligen uttalade ord, där han bl.a. poängterar att den mer hållbara utvecklingen bara kan nås om samarbetet mellan det privata näringslivet och det offentliga näringslivet utvecklas ytterligare. Detta påstående bör man inte åsidosätta, inte minst därför att även Börje, Nisse och Åke poängterar vikten av detta slags samarbete (se 4.5). Både Nisse och Börje anknyter statligt ingripande till *justering* av miljökonsultkostnaderna samt att myndigheterna - tillsammans med branschorganisationerna - skulle kunna hjälpa till att *den interna kunskapen* som finns inom branscherna organiseras och utnyttjas i större utsträckning. Åke kopplar samman statligt ingripande med en ökad efterfrågan på standarden ISO 14001. Han poängterar att offentligt näringsliv sluter samman stora aktörer som skulle kunna öka efterfrågan på standarden genom att ISO 14001 certifierade företag får företräde i alla offentliga uppköp. Trots att detta påstående strider mot Lagen för offentlig upphandling (LOU) som säger att staten, kommuner och landsting skall följa principerna om varors och tjänsternas fria rörlighet dvs. att staten, kommuner och landsting aktivt skall utnyttja de konkurrensmöjligheterna som finns (Hentzen & Sylvén, 1998), åberopar - mer eller mindre - alla informanter statligt ingripande i någon form. Samtidigt som samtliga påpekar att det saknas ett gemensamt miljömål som alla aktörer är eniga om och samlas kring.

Sammanfattningsvis har detta arbete identifierat fyra betydande faktorer vars verkan resulterat i att Börje AB, Nisse AB och Åke AB valt att inte organisera miljöarbetet enligt ISO 14001 standarden:

- fragmenterad kunskap kring miljöproblem, miljöarbete och miljöarbets betydelse hos företagsledningen
- svag (läs misslyckad) marknadsföring av standarden ISO 14001
- alltför höga miljökonsultkostnader
- svagt etablerat samarbete mellan intressenter (småföretag, branschorganisationer, miljökonsulter och statliga myndigheter)

Följande rubrik innehåller sammanfattande diskussion kring de faktorerna ur ett större perspektiv.

5 DISKUSSION

Eftersom många av dagens miljöproblem härstammar från tillverkningsindustrin (Forskningsrådsnämnden, 1998) har jag i detta arbete behandlat tre svenska tillverkande företags miljöarbete. Begreppet *miljöarbete* är ganska diffust, vilket försvårar och komplicerar miljöarbetets definition och dess mätbarhet. I detta arbete utgår jag från att implementeringen av den internationella standarden för miljöledningssystem ISO 14001 leder till ökat *miljöarbete*. Att låta implementera ISO 14001 är *ett sätt* som företaget kan använda sig av för att visa att man systematiskt arbetar med att identifiera och förebygga den negativa inverkan som företagsverksamheten har på miljön. Generellt sagt väljer allt fler företag att implementera standarden för miljöledningssystem ISO 14001. Småföretag - som utgör cirka 99 procent av alla privata företag i Sverige - ligger däremot mycket efter de större företagen med avseende på miljöarbete och därmed implementeringen av ISO 14001. Av dessa anledningar har jag bestämt mig att djupintervjua tre småföretag som helt *frivilligt* och *medvetet* valt att avstå från att implementera ISO 14001. Syftet med detta examensarbete har varit att utifrån den institutionella organisationsteorin finna en djupare förståelse för vilka krafter som ligger bakom ett småföretags val att avstå från att organisera miljöarbetet enligt standarden för miljöledningssystem ISO 14001. Meningen har varit att höra deras uppfattning om ISO 14001 standarden. Arbetet syftar däremot inte till någon slags generalisering kring ämnet.

Med hjälp av standarden för miljöledningssystem ISO 14001 kommunicerar organisationer med varandra och informerar vandra om egen verksamhet men framförallt om miljöarbetet inom företaget. Av denna anledning skulle man kunna säga att ISO 14001 är ett effektivt kommunikationsinstrument, dock inte utan brister som främst påverkar småföretag.

I ISO 14001 dokumentet står det att det framförallt är företagsledningen som bär ansvaret för implementeringen av standarden. Det är ledningen som har avgörande roll för att driva miljöarbetet (CEN, 1996). Att Börje AB, Nisse AB och Åke AB är småföretag vars organisation bygger på starkt hierarkisk ordning är ganska uppenbart, skulle man kunna säga. Detta arbete visar dock att det framförallt är de intervjuade företagens *omvärld* som mest påverkar och avgör företagarnas sätt att (re)agera på ISO 14001. Att informanterna valt att inte praktisera standarden ISO 14001 beror i första hand inte på någon genomtänkt rationell strategi. Informanternas agerande grundar sig i deras tolkning av hur omvärlden reagerat på ISO 14001. Brunsson & Jacobsson (1998) hävdar exempelvis att (små)företagsledarna - under sin arbetsdag - sysslar väldigt lite med de stora framtida frågor. I stället tvingas de väldigt ofta att reagera på det som redan hänt. Börje, Nisse och Åke har kommit fram till att ISO 14001 inte slagit igenom, vilket gör att det är riskfyllt att satsa ekonomiska resurser på den.

Antonsson (2002) hävdar däremot att småföretag karakteriseras som nyttoinriktade. De är starkt styrda av sin egen motivation och har bred men inte speciellt djup kunskap när det gäller annat än den direkta verksamheten. Dessutom är småföretag starkt beroende av chefen. Sammanfattningsvis rekommenderar hon att alla aktörer som arbetar med miljöarbete och hållbar tillväxt i småföretag bör anpassa sig till och utgå från karaktärsdragen hos småföretag.

Hur som helst är det uppenbart att det som krävs för att ISO 14001 skall slå igenom ordentligt är att den internationella standardiseringsorganisationen (ISO) - tillsammans med de andra stora aktörerna inom det privata näringslivet och det offentliga näringslivet - skapar en större efterfrågan på ISO 14001. Med andra ord innebär det att alla organisationer som är relevanta för varandra och som ingår i *ISO 14001 organisationsfält* bör samarbeta. Att ISO 14001 certifierade företag alltid skall gå före i alla uppköp - som Åke förslagsvis kommit fram till - är ett ganska relevant förslag. Detta förslag skulle man kunna fylla på med Sahlin-Anders (1998) koncept kring *standardisering genom redigering*. Enligt detta koncept är standardiseringen ett resultat av möten där olika aktörer/intressenter presenterar egna erfarenheter kring ett specifikt ämne. Därefter jämför man och formulerar om de olika erfarenheterna, tills man inte kommer överens om ett gemensamt koncept/standard. I vårt fall skulle det kunna innebära att man organiserar en mötesplats där representanter för alla de aktörer som samlas kring ISO 14001 samlas och ur egna erfarenheter diskuterar tillvägagångssättet kring implementeringen av ISO 14001. I detta fall skulle branschorganisationer kunna vara denna mötesplats, där såväl stora som små företag - tillsammans med miljökonsulterna - träffas och ur egna erfarenheter diskutera implementeringen av ISO 14001. Man skulle även på detta sätt kunna utnyttja de interna kunskaperna inom branscherna i större utsträckning, samtidigt som branschorganisationerna skulle kunna vara en mötesplats där miljöproblem och miljöarbete ur (små)företagsperspektivet diskuteras.

Vidare pekar detta arbete ut två stora problem som bör åtgärdas så snabbt som möjligt, om man vill att deltagarintresset bland småföretag skall öka. För det första handlar det om storföretagens överrepresentation i de olika kommittéerna där ISO standarder tas fram. Brunsson & Jacobsson (1998) påstår att standarder kan vara av strategisk betydelse för enskilda aktörer, eftersom implementeringen av fel standard kan leda till att företagets överlevnad hotas. Därför är stora företag aktiva deltagare i kommittéer. Att ett enskilt stort företag aktivt deltar i kommittén innebär bl.a. att företaget kan få igenom standarden som passar eller förhindra standarden som inte passar företaget. För att kunna delta i sådana standardiseringskommittéer behövs - i korthet - både pengar och tid, vilket småföretag ofta inte har. Med andra ord har småföretagen stort behov av att få representanter i standardiseringskommittéerna. Här skulle nationella standardiseringsorganen - exempelvis Standardiseringen i Sverige (SIS) - kunna påverka den internationella standardiseringsorganisationen (ISO) i riktning mot att framtida organisationsstandarder blir mer anpassade till småföretag, vilket i sin tur kan leda till att deltagarintresse hos småföretag ökar.

Det andra stora problemet som detta arbete pekar ut handlar om hur miljökonsulterna säljer ISO 14001 certifieringen. Enligt informanternas uttalande - men inte minst utifrån exemplet för certifieringskostnaderna som visats i föregående rubrik - är certifieringssystemet inte anpassad till småföretag. Småföretag har ganska svårt att tillgodose de krav som certifieringssystemen ställer, som i sin tur inte är så konstigt med tanke på vem som sitter i de olika kommittéerna där standarden ISO 14001 tagits fram.

Sammanfattningsvis finns det ett behov av att utveckla standarden för miljöledningssystem ISO 14001, om man vill att även småföretag i en större utsträckning skall följa den:

- standardiseraren bör inte strikt utgå från att det *bara* är företagsledningen som har avgörande roll för att driva fram implementeringen av ISO 14001
- större samarbete mellan stora aktörer inom det privata näringslivet och det offentliga näringslivet i syfte att sprida efterfrågan på ISO 14001
- att man mer tar hänsyn till företagsstorleken vid fastställningen av certifieringskostnaderna
- ISO 14001 standarden bör följas upp och ständigt utvecklas och förbättras
- att se till att småföretag får egna representanter i de kommittéerna där ISO standarderna tas fram

Man kan däremot inte bortse från det faktum att standarder - och därmed ISO 14001 - i grund och botten baseras på frivillighet. Börje, Nisse och Åke har helt *frivilligt* och *medvetet* valt att avstå från att praktisera ISO 14001. De har helt enkelt utnyttjat valfriheten, vilket mer eller mindre överensstämmer med den institutionella organisationsteorin som påstår att personligheten hos företagsledarna har också inverkan på företagets agerande (Ahrne & Hedström, 1999).

Förslag till vidare studier

Som vi redan sagt visar detta arbete bl.a. att organisationsfältet som de intervjuade småföretagen finns i och identifierar sig med inte ser ISO 14001 som en del av egna fältet. Att erfarenheterna inte motsvarat förväntningarna och/eller att organisationer utanför fältet inte ställt tydliga krav skulle också kunna betraktas som faktorer vars verkan resulterat i att de intervjuade småföretagen valt att inte organisera miljöarbetet enligt ISO 14001 standarden (jmf s. 33). Därför skulle detta arbete kunna vara en grund för vidare undersökningar om vad de förväntningarna kring ISO 14001 har baserats på samt vad som skulle leda till att de stora privata aktörerna/organisationerna ökar efterfrågan på standarden ISO 14001.

KÄLLFÖRTECKNING

Ahlström, Ewa (2001). ISO 14001 - *Svenska standarder och miljöledning*. Stockholm: SIS förlag.

Ahrne, Göran & Hedström, Peter (red) (1999). *Organisationer och samhälle. Analytiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Antonsson, Ann-Beth (2002). *Hållbar tillväxt i små företag - omöjlig utmaning eller möjlig utveckling*. Stockholm: ILV Svenska Miljöinstitutet

Arnfolk, Peter & Thidell, Åke (1992). *Miljöarbete inom svensk tillverkningsindustri. Myt eller verklighet?* Lunds Universitet: Avdelningen för Industriell Miljöekonomi.

Backman, Jarl (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur.

Bell, Judith (2000). *Introduktion till forskningsmetodik*. 3:e uppl. Lund: Studentlitteratur.

Brunsson, Nils & Jacobsson, Bengt (1998). *Den viktiga standardiseringen*. I Brunsson & Jacobsson (red) *Standardisering*. Stockholm: Nerenius & Santéus.

CEN (European Committee for Standardization) (1996). *Europastandard. Miljöledningssystem – Kravspecifikation med vägledning för användning (ISO 14001:1996)*. Svensk översättning.

Dobers, Peter & Wolff, Rolf (1997). *Miljöstrategier. Ett företagsekonomiskt perspektiv*. Stockholm: Nerenius & Santéus Förlag.

Forskningsrådsnämnden (1998). *Internationell forskning om uthållig- material- och varuflöde*. Rapport 1998:18.

Halström, Kristina Tamm (1998). *Att organisera standardisering*. I Brunsson & Jacobsson (red) *Standardisering*. Stockholm: Nerenius & Santéus.

Henning, Roger (1998). *Att övertyga om standarder*. I Brunsson & Jacobsson (red) *Standardisering*. Stockholm: Nerenius & Santéus.

Hartman, Jan (1998). *Vetenskapligt tänkande. Från kunskapsteori till metodteori*. Lund: Studentlitteratur.

Heidenmark, Pia (1998). *Miljöarbete inom svensk tillverkningsindustri- Fortfarande myt?* Lunds Universitet: Internationella Institutet för Industriell Miljöekonomi.

Hentze, Margareta & Sylvén Hans (1998). *Sveriges Rikes LAG. Kommentarer*. Offentlig upphandling. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Jacobsson, Bengt (1998). *Standardisering och expertkunskap*. I Brunsson & Jacobsson (red) *Standardisering*. Stockholm: Nerenius & Santéus.

- Kvale, Steinar (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Larsson, Lars-Olle (1997). *Miljöredovisningen och miljöinformation i årsredovisningar*. Lund: Studentlitteratur.
- Lidskog, Rolf & Sandstedt, Eva & Sundqvist, Göran (1997). *Samhälle, risk och miljö*. Lund: Studentlitteratur.
- Löfqvist, Henrik & Birkenheim, Jens & Cook, Kristofer & Backman, Mikael (2000). *Har små och medelstora företag konkurrensfördelar av miljöledningssystem?* Lund: Avdelningen för Industriell Miljöekonomi.
- MiljöGuiden (2002). *Miljörapportenss årbok*. Stockholm: Ingenjersförlaget AB.
- MiljöGuiden (2000). *Miljörapportenss årbok*. Stockholm: Ingenjersförlaget AB.
- Miljödepartementet (2002). *Från vision till handling. Sveriges nationalrapport till världstoppmötet om Agenda 21 och hållbar utveckling i Johannesburg 2002*.
- Miljöledaren (2002). *Leder miljöledningssystem till innovationer?* Veckonytt (vecka 52).
- Nationalencyklopedin (1993). Höganäs: Bra Böcker.
- Ringström, Lisa (2003). *Miljöbra företag lönsammare*. Stockholm: MiljöRapporten. Nr. 2 (20 februari 2003).
- Ringström, Lisa (2003). *ISO 14001 passar inte småföretagen*. Stockholm: MiljöRapporten. Nr. 2 (20 februari 2003).
- Sahlin-Andersson, Kerstin (1998). *Mötesplatser som standardiserare*. I Brunsson & Jacobsson (red) *Standardisering*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Sharan, B. Merriam (1994). *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- SOU (1998:77). *Kompetens i småföretag*. Stockholm: Småföretagsdelegationens rapport 3.
- SOU (2001:20). *Tänk nytt, tänk hållbart! – dialog och samverkan för hållbar utveckling*. Stockholm: Betänkande av Miljövårdsberedningen.
- SOU (1997:173). *Miljöhänsyn i standarder*. Stockholm: Betänkande av Utredningen om miljöhänsyn i det svenska standardiseringsarbetet.
- Wigblad, Rune (1997). *Karta över vetenskapliga samband. Orientering i den samhällsvetenskapliga metodjungeln*. Lund: Studentlitteratur. 2 uppl.

Elektroniska källor:

Miljöcertifierade företag i Sverige (03-04-14) <http://www.environment.com/sweden/statistik/aktuell.htm>. Uppdaterad 26 februari 2003.

MISsivet (2001). *Trenden är hållbarhet*. Medlemsblad för Föreningen Miljörevisorer i Sverige. Nr 4. November 2001. <http://www.mis.a.se>

NUTEK. *Miljöarbete i småföretag - en ren vinst? Företagets villkor och verklighet 2002*.

http://www.nutek.se/sb/d/234/ext/forlag/forlag.taf?function=detail&Layout_0_uid1=35419 Uppdaterad 2003-01-25.

SCB (Statistiska centralbyrån, 2003-01-20). *Förteckning över verksamhetsarter med branschkode enligt Svensk näringsgrensindelning (SNI 92) på 5-siffernivå*. (<http://www.scb.se/statistik/nv0104/nv0104.asp>).

SIS (Standardiseringen i Sverige). *Integrerade ledningssystem*. <http://www.sis.se/Print.aspx?externID=140> Uppdaterad 03-02-27.

BILAGA

Intervjumall för fallstudier

Företag:

Bransch:

Produkt:

Kunder:

Företagets ålder:

Antal anställda:

Omsättning:

Koncerttillhörighet:

Tillståndspliktig verksamhet:

Användningsmaterial:

Intervjuperson:

Syn på miljön

1. Vad innebär *hållbar utveckling* för företaget? – På vilket sätt ser företaget på *hållbar utveckling*?
2. På vilket sätt avspeglas företagets syn på miljön?

Miljöproblem

1. Strävar företaget efter miljöanpassningen?
2. Vilken påverkan har företaget på den yttre miljön?
3. Ser företaget miljöanpassningen/miljöarbetet som ett mål *i sig* eller som ett sätt att bekämpa miljöproblem?

Miljöarbetets organisering

1. Hur har Ni organiserat miljöanpassningen/miljöarbetet?
2. Är miljöarbetet integrerat i hela företaget eller begränsat på enstaka personer?

Drivkrafter/hinder

1. Använder företaget miljöargument i marknadsföringen?
2. Stället ni miljökrav på sina underleverantörer?

Information/samarbete

1. Upplever Ni ett ökat miljötänkande inom branscher?
2. Har Ni genomfört någon miljöutbildning/miljöinformation bland de anställda? Om. Hur lång tid har utbildningen varit eller hur ofta genomför man miljöinformationen?
3. Har företaget något samarbete med myndigheter, högskolor, universitet, branschorganisation och dyl.?

Lokalisering

1. Har de ökade miljökraven lett helt eller delvis till att verksamheten inom företaget lagts ned eller lokaliserats om?
2. Har det någonsin diskuterats om det?
3. Vilka är de största hinderna mot ett utökat miljöarbete i framtiden?

ISO 14001

1. Har Ni funderat på att certifiera företagsverksamhet enligt ISO 14001 någon gång inom den kommande framtiden?
2. Något motsvarande certifikat kanske?
3. Varför inte?
4. I fall... Vilka faktorer/aktörer har haft största eller avgörande betydelse för ett utökat miljöarbete i företaget? (ex: pengar, kunder, myndigheter, konkurrenter)